BRIEVEN

VAN

JOSEPH DEN TWEEDEN.

STREKKENDE TOT EENE KARAKTERISTIEKE BIJDRAGE

DER

LEVENS- EN STAATSGESCHIEDENIS

VAN DIEN

ONVERGETELIJKEN MONARCH.

Naar het Hoogduitsch.

(Prijs 18 Stuivers).

's GRAVENHAGE,

Bij M. DE LYON, Boekverkooper en Plaatdrukker.

1821.

ACHS NOUVEAUX

POUR L'AN 1822,

Qui se trouveront dans le mois de Decembre, au MAGASIN DE MUSIQUE, *chez M. de LYON, Imprimeur-Libraire, Spuistraat, n°. 373, à la Haye. Cette collection est supérieurement reliée en satin, papier glacé, bordé d'or; en velours peint, dorure riche; en peinture arabesque et paysages coloriés, reliûre française et à l'anglaise, etc., etc.; tous d'une très-belle exécution, ornés de jolies figures en noir et enluminées, dessinées et gravées par les meilleurs artistes.*

ALMANACH DES SPECTACLES, ou chronique théâtrale de l'année 1821, offrant une revue satirique et piquante des théâtres étrangers, de ceux de provinces, des auteurs, acteurs, et des pièces jouées en France et chez l'étranger pendant l'année 1821, avec des anecdotes, etc. in-18, orné de 12 gravures en couleur, représentant les acteurs et actrices les plus célèbres.

Almanach dédié aux Demoiselles, in-18, de 180 pages, supérieurement bien imprimé, par P. Didot aîné; sur papier vélin superfin, orné de 6 jolies figures très-bien gravées.

Almanach dédié aux Dames, pour l'an 1822, petit in-18, très-bien imprimé sur papier vélin superfin, orné d'un frontispice en taille-douce, avec vignette, dessiné et gravé par Lambert, et de six belles gravures faites par les meilleurs artistes, d'après les tableaux des plus grands maîtres.

Le volume est terminé par un très-beau souvenir, et par des romances et chansons, avec la musique, gravée sur cuivre.

Almanach des Dames pour 1822, in-18, orné de 8 jolies gravures d'après les tableaux du Musée royal.

Amour et Pudeur, ou le Romancier des Demoiselles, 1 vol. petit in-18, ornés des jolies gravures.

Candeur et bonté, ou les quatre âges d'une femme; 1 vol. in-18, orné de 30 gravures en couleurs.

Amour et Tendresse, 1 vol. in-18, orné de 12 gravures coloriées.

L'Écho des Bardes, ou le Menestrel, dédié aux Dames, petit in-18, orné d'un frontispice gravé en taille-douce avec vignette, et de cent-vingt pages de musique et jolies gravures en tête de chaque Romance (très-bien exécutées, sur papier vélin).

Les Romances et Chansons qui composent ce recueil sont presque toutes inédites et d'un bon choix. La musique est de nos meilleurs artistes, et est gravée sur cuivre avec le plus grand soin.

Étrennes dramatiques, dédiées aux Dames, contenant un examen détaillé des principales tragédies et comédies, jouées dans l'année; une notice sur les ouvrages dramatiques les plus marquans; quelques réflexions sur les acteurs, et un choix d'anecdotes dramatiques anciennes et nouvelles, ornées de six belles vignettes, gravées par M. Pigeot, d'après les dessins de M. Chasselas, dont les sujets sont pris dans Marie Stuart, les Vêpres Siciliennes, le Folliculaire, les Voitures Versées, le Somnambule, et le Coin de Rue, in-18.

Histoire naturelle en miniature, contenant les différens genres d'animaux, plantes et fruits qui la composent, 1 vol. in-18, imprimé sur beau papier vélin, orné de planches, représentant plus de cent sujets coloriés.

BRIEVEN

VAN

JOSEPH DEN TWEEDEN.

BRIEVEN

VAN

JOSEPH DEN TWEEDEN.

STREKKENDE TOT EENE KARAKTERISTIEKE BIJDRAGE

DER

LEVENS- EN STAATSGESCHIEDENIS

VAN DIEN

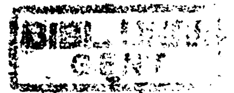
ONVERGETELIJKEN MONARCH.

Naar het Hoogduitsch.

's GRAVENHAGE,

Bij M. DE LYON, Boekverkooper en Plaatdrukker.

1821.

BRIEVEN

VAN

JOSEPH II.

Aan EMMERICH JOSEPH, Vrijheer van Breidtbach-Burresheim, Keurvorst van Ments, en Aartscanselier van het Heilige Roomsche rijk.

MYNHEER!

Vergun mij, dat ik u mijnen opregten dank betuige voor uwe vriendelijke poging bij de vergadering der heeren Keur- en Rijksvorsten, en voor de ijverige medewerking die gij hebt aangewend, om mij tot Roomsch Koning te benoemen.

Ik beschouw het als mijnen pligt u, als Canselier van het Roomsche rijk en als eerste Keurvorst, te verzekeren, dat ik de Koninklijke waardigheid, waartoe ik door eene vrije en wettige keus geroepen ben, met de naauwgezetste oplettendheid voor de rijks wetten en de daar door op mij gelegde verpligting zal handhaven, dat ik mij onwankelbaar aan den door mij gezworen eed zal houden en de regten en vrijheden der gansche natie, zoo wel als de voorregten der afzonder-

lijke rijkstenden in het bijzonder zal verdedigen en beschutten.

Mijn eenige wensch is, dat mijne vermogens toereikenden zullen zijn om aan deze waardigheid op eene genoegzame wijze te beantwoorden. De opregtheid van mijn karakter, de zuiverheid mijner oogmerken en mijne verdediging onzer nationale vrijheid zullen u daar voor ten waarborg strekken.

Ik omhels u mijn Prins met de edelste gevoelens van vriendschap en ik reken op uwe ondersteuning, wanneer er omstandigheden ontstaan, die dezelve noodzakelijk maken. God behoede u nog lang tot welzijn van Duitschland.

Frankfort in April 1764.

JOSEPH.

Aan KAREL, Vorst van Batthijan, Opper-Hofmeester van JOSEPH II.

MYN PRINS!

Wij zijn in gezelschap van den Groot-Hertog van Florence en de beide Aarts-Hertoginnen *Anna* en *Christina* naar Inspruk gereisd, om het trouwfeest mijns broeders bij te wonen, toen op den 18den de voor ons zoo treurige omstandigheid plaats vond, dat de Keizer, door eene beroerte getroffen, plotseling, in mijnen armen, dood bleef.

Mijn Prins! het gaat de menschelijke krachten

te haven om de diepe smart en het folterend gevoel af te malen, zoodanig als het hart van eenen zoon dat ondervindt, wanneer hij eenen vader van wiens liefde hij zoo innig overtuigd was, voor eeuwig verliest.

In den oogenblik van het verschrikkelijk lijden dat ik gevoelde, vergat ik mijne moeder niet, maar kunnen de troostgronden van eenen zoon, wiens hart door droefheid verscheurd wordt, wel ter vergoeding strekken voor den wreeden slag des noodlots die haar treft?

Mijn vader heeft mij steeds de teederste liefde betoond, hij was mijn leermeester, mijn vriend en de grootste vorst van ons huis. Hij was het vertrouwen zijner familie en dat van zijn gansche volk waardig. Hij was grootmoedig, regtvaardig, weldadig; een vriend der kunsten en wetenschappen en vooral een vriend der armen, hij trachtte steeds zich zelven meer en meer te verheffen: en hij schatte de persoonlijke verdiensten, zelfs als Monarch, zeer hoog.

Ik ben thans vier-en-twintig jaren oud. De Voorzienigheid heeft mij in mijne jeugdige jaren den bitteren kelk des lijdens toegereikt, toen ik mijne gemalin na een driejarig, gelukkig huwelijk moest verliezen. Dierbare ELISA! gij zult nimmer door mij vergeten worden, en na uw afsterven heb ik eene onuitsprekelijke droefheid geleden.

Gij hebt mijne jeugd geleid, onder uwe leiding werd ik een man. Ondersteun gij mij nu ook

als Monarch bij den last der pligten die mij door het lot is opgelegd en blijf uw hart steeds schenken aan uwen vriend

JOSEPH.

Inspruck, den 20 Augustus 1765.

Aan MARIA BEATRIX VON ESTE, Prinses van Modena, Gemalin van den Aartshertog FERDINAND.

MEVROUW!

U wensch ik al de gelukzaligheden des levens, en al die vreugde voor welke het vatbaar is. De Hemel moge u hart die te vredenheid schenken, en dat geluk doen wedervaren dat gij wegens uwe schoone ziel verdient.

Prinses! dit zijn de wenschen die ik u, met een opregt hart en met het gevoel van vriendschap, van welker wezenlijkheid gij overtuigd kunt zijn, doe op den dag die u tot gemalin mijns broeders bestemde, en die ik steeds onder de gelukkigste dagen voor mijn huis zal rekenen.

Ik beveel mij bij voortduring in uwe welmeenende vriendschap en ik ben met de zuiverste gevoelens van eerbied en hoogachting, van

Uwe Hoogheid,

De toegenegene broeder en vriend,

Weenen in October 1771.

JOSEPH.

Aan eenen Generaal in het leger des Keizers; eenen man van achtingwaardige grondbeginsels, die zich het vertrouwen van zijnen Monarch had waardig gemaakt en die in Europa zeer wel bekend is.

MYNHEER DE GENERAAL!

Den graaf VON K.... en den kapitein W. zult gij tersond in arrest zenden. De graaf is opbruisschend, jong en met verkeerde begrippen van eer en van zijne geboorte bezield. Kapitein W... is een oud krijgsman die elke zaak met pistool of degen beslissen wil en die de uitdaging van den jongen Graaf met hartstogt heeft aangenomen.

Ik wil volstrekt niet dat er een tweegevecht bij mijn leger plaats hebbe. Ik veracht de grondstellingen van hen die het voorstaan, die het trachten te regtvaardigen en die elkander koelbloedig vermoorden.

Wanneer ik officieren heb, die zich met dapperheid aan elk vijandelijk gevaar bloot stellen, die bij elk voorkomend geval, moed, onverschrokkenheid en standvastigheid bij den aanval zoo wel als in de verdediging aan den dag leggen, dan weet ik die hoog te schatten. De onverschilligheid die zij bij zulke gelegenheden ten aanzien van hun leven bewijzen, is ten dienste van hun vaderland en strekt hen tot eer.

Wanneer daar onder evenwel menschen zijn die elken oogenblik alles willen opofferen aan den haat en de wraakzucht die zij tegen hunne vijanden koesteren, dan veracht ik die. Zulk eenen mensch houde ik voor niets beters dan eenen Romeinschen *Gladiator*.

Gij zult eenen krijgsraad over deze beide officieren bij een roepen. Gij zult alles onderzoeken met die onpartijdigheid die ik van eenen regter mag vorderen, gij zult de oorzaak van het gevecht onderzoeken, en die het meest schuld daar aan heeft zij het offer der wetten. Zulk eene barbaarsche gewoonte, die aan de eeuw van TAMMERLAN en van BAJAZET voegt, en die doorgaans zulke verschrikkelijke gevolgen voor eenige medelijdenswaardige familien heeft, wil ik onderdrukt en bestraft hebben, al zoude het mij de helft mijner officieren moeten kosten. Er zijn menschen genoeg die aan het karakter van waren heldenmoed ook dat van een' goeden onderdaan weten te paren. Doch deze twee deugden kunnen zich alleen vereenigen in hen die de wetten eerbiedigen.

In Augustus 1771.

JOSEPH.

Aan den Hertog DE CHOISEUL, Pair en Secretaris van Staat van Frankrijk.

MYNHEER!

Ik bedank u voor het vertrouwen, dat gij in mij stelt. Op mijne ondersteuning zoudt gij kunnen rekenen, wanneer ik regent was, doch mijne goedkeuring hecht ik volkomen aan uwe oogmerken ten aanzien van de Jesuiten en derzelver afschaffing.

Op mijne moeder kunt gij evenwel niet zeer rekenen; de verkleefdheid aan deze orde is erfelijk in de familie van het huis van Habsburg. CLEMENS XIV heeft hier van genoegzame bewijzen gehad.

Ondertusschen is KAUNITZ uw vriend, hij vermag alles bij de Keizerin; hij is het met u en de marquis DE POMBAL eens, ten aanzien van derzelver afschaffing en hij is een man die niets ten halve doet.

CHOISEUL! ik ken deze menschen zoo goed als iemand. Ik ken al hunne ontwerpen die zij hebben doorgezet, hunne poging om duisternis over de wereld te verspreiden, en hunnen wensch om Europa, van Kaap Finisterra tot aan de Noordzee, te beheerschen en in verwarring te brengen.

In Duitschland waren zij mandarijns, in Frankrijk akademisten, hovelingen en biechtvaders, in Spanje en Portugal de grandes der natie, en in Paragway Koningen.

Was mijn oudoom JOSEPH I geen Keizer geworden, zoo hadden wij in Duitschland waarschijnlijk Malagridas, Alveiros en eene poging tot koningsmoord kunnen beleven. Hij kende hen echter grondig en toen het synedrium der orde eenmaal zijnen biechtvader begon te verdenken, dat deze meer verkleefdheid voor den Keizer dan wel voor het vatikaan koesterde, toen werd hij opontboden naar Rome. Hij zag zijn gruwelijk lot vooruit wanneer hij daar heen moest en hij verzocht den Keizer om dit te verhinderen. Alles was evenwel te vergeefs wat de Keizer deed om dit in het minnelijke te schikken, zelfs de Nuntius verlangde namens zijn hof deszelfs verwijdering, doch de Keizer verontwaardigd over deze dwingelandij van Rome verklaarde nu, dat zoo deze priester volstrekt naar Rome moest vertrekken, hij dan niet zonder een talrijk gezelschap zoude reizen, want dat dan al de Jesuiten in de Oostenrijksche erflanden hem zouden vergezellen en geen van allen weder terug zoude mogen keeren. Dit, vooral in dien tijd, onverwacht en buitengewoon antwoord des Keizers deed de Jesuiten van hun voornemen afzien.

Zoo was het eenmaal CHOISEUL! en ik zie vooruit dat het anders wezen moet.

Vaarwel! de Hemel behoede u nog lang voor Frankrijk, voor mij en voor uwe talrijke vrienden.

JOSEPH.

In Januarij 1770.

Aan den Graaf VAN ARANDA, Ridder van het Gouden Vlies, Grande d'Espagne, Geheimraad, Minister President van Castilie en Ambassadeur bij het Hof van Frankrijk.

MYNHEER!

CLEMENS XIV heeft zich door de afschaffing der Jesuiten eenen onvergetelijken roem verworven. Hij heeft het aanwezen dier sybillen van het apostelschap van de aarde verbannen en hunne namen zullen voortaan alleen in de geschiedenissen der oneenigheden en van het Jansenismus genoemd worden.

Eer zij in Duitschland bekend werden, was de godsdienst eene gelukzaligheidsleer voor het volk, doch zij hebben denzelven in een grimmig beeld herschapen, zij hebben die leer tot een voorwerp hunner eerzucht en tot eenen dekmantel hunner geheime inzigten vernederd.

Eene inrigting die door de dweepzuchtige verbeeldingskracht van eenen Spanjaard in het zuidelijk gedeelte van Europa ontworpen werd, die eene algemeene heerschappij over den menschelijken geest bedoelt, en uit dit oogpunt beschouwd alles aan den onfeilbaren senaat der Cardinaals onderwerpen wilde, moest een onzalig geschenk voor de nakomelingschap zijn.

Het synedrium dezer navolgers van LOYOLA heeft hunnen roem, de uitbreiding hunner

grootheid en de verduistering over de wereld tot het eerste doelwit van hun ontwerp gemaakt.

Hunne onverdraagzaamheid was oorzaak dat Duitschland al de rampen van eenen dertigjarigen oorlog moest verduren. Hunne grondstellingen hebben HENDRIK IV van Frankrijk het leven gekost en zij zijn de grondoorzaak geweest van het afschuwelijk edikt van Nantes.

De magtige invloed, dien zij op de Vorsten van het huis van HABSBURG hadden is al te zeer bekend — FERDINAND II en LEOPOLD I zijn hunne begunstigers geweest tot aan hunnen laatsten ademtogt. De opvoeding der jeugd, de letterkunde, belooningen, benoemingen tot de grootste waardigheden in den staat, het oor des Konings en het hart der Koningin, alles was aan hun bestuur onderworpen.

Men weet al te wel welk een gebruik zij daarvan gemaakt hebben, welke ontwerpen zij hebben uitgevoerd, en in welke boeijen zij de volken geslagen hebben.

Het is mij niet onbekend, dat behalve de groote CLEMENS, de ministers aan het hof van BOURBON, en de heer de POMBAL aan hunne afschaffing hebben gearbeid. — De nakomelingschap zal eenmaal hunne pogingen regt doen wedervaren en hen in den tempel des roems een altaar stichten. Wanneer ik in staat ware om haat te voeden, zoo zoude ik zulk een menschengeslacht moeten haten, dat eenen FENELON vervolgt, en dat de *Bulla in coena Domini* deed

ontstaan, die zoo veel verachting voor Rome ademt. Vaarwel.

JOSEPH.

Weenen in Julij 1773.

Aan MARIA THERESIA, Keizerin en Koningin.

MEVROUW!

De Groot-Hertog en ik zijn eenige dagen vroeger in Venetie aangekomen; in den volgenden nacht de Aartshertog FERDINAND uit Milaan, en eindelijk mijn jongste broeder. Ons verblijf alhier is, zoo als ik op al mijne reizen gewoon ben *incognito;* als Graaf van Falkenstein bezocht ik in deze beroemde stad alles, de toevloed van vreemdelingen is, wegens het aanstaande trouwfeest van den Doge met de Adriatische Zee, zeer talrijk.

Ik heb het welbekende tuighuis der republiek, dat twee en eene halve Italiaansche mijlen in den omtrek heeft, gezien; in gezelschap van mijnen broeder en van den Hertog van PARMA, woonde ik eene *Regatta* bij, bezocht eenige schoone burgen, eenige nobili en den gezant van Uwe Majesteit den Markies DORAZZO.

Eindelijk moet ik toch iets zeggen van het beroemde trouwfeest van den Doge. Op hemelvaartsdag vaart Zijne Hoogheid met den *Bucentauro* en den ganschen Senaat met de grootste pracht tusschen *il Lido* en *Santo Erasmo* in volle zee, en na dat de patriarch eenige ceremonien

in acht genomen heeft, laat de Doge eenen gouden ring in zee vallen, waar bij hij zegt: « *Desponsamus te mare in signum veri perpetuique Domini.* » Het gebulder van het geschut, het buitengewoon talrijk gevolg, eenige honderden der schoonste barken en de menigte van menschen maken deze klucht zeer plegtig. Bij het terug keeren houdt de patriarch in de Sint Nicolaas kerk eene hooge mis, en des avonds geeft de signoria een luisterrijk gastmaal aan den Senaat en aan hen die den Doge op de *Bucentauro* vergezeld hebben.

Den laatsten dag voor onze afreize bezochten wij nog den grooten raad, waar over de vier honderd personen tegenwoordig waren. Vervolgens hoorden wij door eene der leerlingen van het *Conservatorio de mendicanti* een oratorium zingen, en wij namen het avondmaal bij den ridder TRON, waarbij over de drie honderd dames en ruim honderd nobili tegenwoordig waren.

Van Venetie reisde ik naar Padua, en wel in een zeer talrijk gezelschap, namelijk de markies DORASSO, de Vorsten van LOBKOWITZ, ROHAN, SALM en den Graaf van ROSENBERG. Zoodra als ik te Florence ben gekomen zal ik Uwer Majesteit nadere berigten van mijne reis door Italie doen toekomen.

Ik kus Uwe Majesteit eerbiedig de hand
en ben steeds van
Uwe Majesteit
De onderdanige Zoon
JOSEPH.

Padua in Junij 1775.

Aan MARIE ANTOINETTE, Koningin van Frankrijk.

MEVROUW!

Ik wensch u geluk met de komst tot den troon van uwen gemaal. Hij zal Frankrijk tot rust brengen; hij zal het volk weder die liefde voor zijnen Koning inboezemen die het voormaals zoo zeer betoond heeft, en het rijk zoo gelukkig en groot maken als het immer geweest is.

De natie zuchtte onder den last, welke haar in de laatste jaren door LODEWYK XV. werd opgelegd. Hij heeft de CHOISEULS, de MALESHERBES en de CHALOTAIS van zich verwijderd. Mannen zoo als MAUPEOU, den gehaten abt TERRAY en den Hertog D'AIGUILLON aan het roer geplaatst, die met den schandelijken DU BARRY het rijk plunderden en in verwarring bragten, en hier door heeft hij de liefde van zijn volk verloren.

Ik heb dezen Vorst dikwerf in mijn hart beklaagd, dewijl hij zoo zeer de speelbal zijner hartstogten was; dat hij zich zoodanig vernederde voor de oogen van zijne vereerenswaardige familie en zelfs voor die van zijne onderdanen, en dat hij zoo weifelachtig in zijne besluiten als Koning was.

Vereenig gij uwe pogingen met die van uwen gemaal, om de liefde van zijn volk te herwinnen. Laat niets onbeproefd om u van de genegenheid uwer onderdanen te verzekeren, en gij

zult daar door het weldadigste geschenkt voor het Fransche rijk zijn.

Leef steeds te vreden, Koningin! bevestig de eensgezindheid tusschen Frankrijk en het Duitsche rijk en beantwoord met al uw vermogen aan uwe bestemming als vredebewerkster tusschen twee der beroemste natien van Europa.

Ik kus u de hand en ben met de grootste hoogachting van

Uwe Majesteit

De gehoorzame broeder en vriend,

Weenen in Mei 1774.

JOSEPH.

Aan FREDERIK II., Koning van Pruissen en Keurvorst van Brandenburg.

MIJNHEER BROEDER!

Gij wilt in de successie oorlog, na den dood des Keurvorsten van Beijeren de rol van eenen beschermer spelen. Gij neemt het karakter van eenen waarborger des Westphaalschen vrede aan, om Oostenrijk te beledigen en bedient u, na verscheidene onderhandelingen daarover, van de magtspreuk om Beijeren weder aftestaan.

Gij zult mij als rijksopperhoofd wel eenige kennis van onze rijksconstitutie willen toekennen, zoo als ik hoop. Volgens deze kan elke

rijkstende met de agnaten, door eene goede verstandhouding, traktaten sluiten wegens de landen waarop zij aanspraak hebben, en zelfs volgens hunne overeenstemming in bezit nemen, en het zoude mij moeite kosten om te gelooven dat Uwe Majesteit in het denkbeeld was dat Oostenrijk zich aan de regtbank des Keurvorsten van Brandenburg zoude onderwerpen, in een geval waarin deze alleen de bevoegdheid heeft om als een der rijkstenden in de algemeene vergadering zijn gevoelen uit te brengen.

Gij hebt u noch tegen de onderhandelingen wegens de opvolging van Beijeren noch tegen het bezit van hetzelve verzet, in dien tijd toen Oostenrijk nog zonder krenking van deszelfs eer en zonder het aanzien dat hetzelve in Europa heeft te beledigen, had kunnen terug treden.

Thans begint gij eenen twijfel te opperen nu de tijd van twijfelen reeds lang voorbij is. Gij voedt bedenkingen over een onderwerp het welk reeds lang bij overeenstemming buiten alle bedenkelijkheden gebragt is, en gij dacht welligt te veel aan het tijdsgewricht waar in KAREL VI. stierf en aan de verovering van Silezie.

Ik vermoed dat gij al te veel steunt op het denkbeeld dat gij een gelukkig generaal zijt, dat gij tweemaal honderd duizend wel geoefende soldaten in het veld kunt brengen, en dat gij eenen oversten hebt die over de werken van Cezar *de bello Gallico*, eene commentaire geschreven heeft, doch dit is door de Voorzienig-

heid, behalve aan Pruissen ook nog aan andere Mogendheden geschonken. Wanneer Uwe Majesteit er dan ook genoegen in vindt om tweemaal honderd duizend man op het slagveld te brengen, dan zal ik met een evengelijk getal verschijnen. Wilt gij nogmaals beproeven of gij een gelukkig generaal zijt, dan ben ik bereid om uwen lust tot oorlog voeren te beantwoorden en eindelijk wat de schrijvers over de krijgskunde betreft, dan kan ik uwe Majesteit nog een paar van mijne gepensioneerde generaals noemen, die om zich den tijd te verdrijven de commentairen van den graaf van Saxen gecommentariseerd hebben.

Ik hoop u aan den oever van de Elbe te vinden; en wanneer wij gestreden hebben en aan Europa het schouwspel onzer hoofdigheid hebben vertoond dan steken wij den degen weder in de scheede.

Je savois bien que vous êtes fâché contre moi

Jaromira in Julij 1778. JOSEPH.

Aan MARIA THERESIA, Keizerin en Koningin,

MEVROUW!

De Koning van Pruissen, die den roem bezat van eenen buitengewonen spoed aan het maken zijner krijgstoerustingen te geven en die zich zelven hier in bijna voor onnavolgelijk beschouwde, was te onvreden, dat ik stout genoeg was geweest om hem dezen roem te betwisten, en dat ik met de troepen van uwe Majesteit vroeger aan de plaats hunner bestemming was gekomen, dan de oogmerken van zijne Pruisische Majesteit gunstig was.

Wij stonden in Bohemen om den tegenspreker, wanneer hij zich als aanvaller wilde verklaren in eene goed gekozene stelling te ontvangen. Ik had tweemaal honderd duizend verdedigers der regten van Uwe Majesteit en ervarene generaals aan mijne zijde.

Nadat de onderhandelingen waren afgebroken en de vijandelijkheden verklaard waren, trok de Koning de Rubicon over en hij drong met den Erfprins van Brunswijk en den Generaal RAMIN tot bij Nachod voorwaarts. Ik verzamelde de troepen Uwer Majesteit en vattede post bij Jaromirs, in eene zeer voordeelige positie, tegen over den vijand.

De Koning zag bij een recogseren dat het hem onmogelijk was om over Arnau voort te drin-

gen ten einde bij Czaslau of Praag eenen hoofdslag te leveren; hij vond Arnau onoverwinnelijk en onze verschansingen aan deze zijde der Elve in de voordeeligste stelling ter verdediging.

Zijne Majesteit vergenoegde zich dus om in zijn leger te doen fourrageren en wachtte het gevolg af van eene operatie, welke prins HENDRIK over Rumburg op Turnau zoude ondernemen. Laudon was dezen voorgekomen en betrok niet ver van Kosmanos aan den oever van den Iser eene onoverwinnelijke standplaats. De voorhoede zijner troepen behaalde eenige voordeelen op een paar regementen infanterie uit het Lombardijsche; en bij Mladenko, verstrooiden de Pruissen eenige eskadrons ruiterij. Deze kleinigheden veroorzaakten hun geen wezenlijk voordeel. Laudon maakte geforceerde marschen van den oever der Elve tot bij Munchengratz, en zettede Prins HENDRIK bij Nimes schaak.

De Generaal PLATEN marcheerde over Linay en bezettede Leutmeritz; de Koning trok nu met zijne troepen, en met den Erfprins van Brunswijk uit zijn leger naar Burkersdorf. De moeijelijkheden waaraan zijne troepen hierbij waren blootgesteld, en de bijna ondoorkomelijke defilees vermeerderden het gevaar van zijnen terugtogt die door den generaal LOSSOW gedekt werd en die hem alleen gelukt is, dewijl de conferentien in Braunau mij verhinderd hebben om zijn leger te vervolgen.

De grootmoedigheid van Uwe Majesteit en de

bepaalde bevelen die ik te dezen aanzien gekregen heb om den Koning op zijnen terugtogt niet te vervolgen, doen eer aan het hart van Uwe Majesteit, doch juist hier door werd mij de gelegenheid benomen om te bewijzen, dat ik in het gevaar even zulk een goed Generaal ben als FREDERIK de eenige.

Ik kus Uwer Majesteit eerbiedig de hand, en ben van

Uwe Majesteit

De onderdanige zoon,

JOSEPH.

In het leger bij Jaromira,
14 Augustus 1778.

Aan MARIA THERESIA, Keizerin en Koningin.

MEVROUW!

De Baron *von Thugut*, die den eigenhandigen brief van Uwe Majesteit, benevens zijne volmagt om met den Koning in onderhandeling te treden heeft overhandigd, werd door Zijne philosofische Majesteit verzocht om naar Weenen terug te keeren ten einde nadere instructien te vragen.

Uwe Majesteit heeft de genade gehad om zich in eenen brief aan den Koning daar over uit te laten, dat Hoogstdezelve daarover met mij

zoude spreken, en dat de minister last had, om zoodanige voorslagen te doen als noodig waren, om den verderfelijken oorlog op eenmaal te doen eindigen.

De conferentien in het klooster Braunau duurden niet langer dan vier dagen en gedurende dien tijd marcheerde de Koning met zijn leger uit zijne stelling die hij aan den linkeroever der Elve had gehad en die hem nu nadeelig begon te worden.

Alle onderhandelingen werden nu gestaakt daar de Koning voorwendde, dat men in de wederzijdsche grondstellingen nog te ver van elkander verwijderd was en aldus zijnen minister terug riep.

Ik was, en uwe Majesteit vergeve mij deze uitdrukking, ik was reeds in den aanvang niet eensdenkende met Uwer Majesteits aan den dag gelegde vredelievende gezindheid ten aanzien van de aanmatiging van Pruissen, en begrijp nu, dat Oostenrijk het aanbod van Uwe Majesteit tot herstel van den vrede en al de opofferingen daar toe dienstig, bij een manifest voor het onpartijdig Europa moet kenbaar maken.

De band is nu verbroken, die ons boeide aan eenen Vorst die de kunst bezat om zich in de nabijheid van zijnen troon vrienden te maken, wij moeten op nieuw beproeven, welke gevolgen onze wapening tegen den vijand van ons huis heeft, en wij zien ons genoodzaakt om menschenbloed te vergieten, hetgeen de Koning

van Pruissen wel in zijne geschriften, maar nooit op het slagveld heeft weten te sparen.

Ik ben met de volkomenste gevoelens van eerbied en liefde, van

Uwe Majesteit

De onderdanige zoon,

JOSEPH.

In het leger bij Jaromirs in Bohemen, den 18 Augustus 1778.

Aan MARIA THERESIA, Keizerin en Koningin.

MEVROUW!

Mijne laatste brieven bevatteden de vruchtelooze pogingen tot herstel van den vrede en de noodzakelijkheid om den veldtogt voort te zetten.

Nu moet ik Uwe Majesteit van de verdere ondernemingen des Konings berigt doen, en dat hij den post bij Arnau heeft trachten te overrompelen, welke onderneming onder bevel van den generaal ANHALT is mislukt, en wel door de dapperheid des Generaals D'ALTON, die met eenen onwankelbaren moed den vijand in de flank viel en hem terug sloeg.

De Koning te onvreden wegens het slechte gevolg eener poging die hem, zoo zij gelukt was, een wezenlijk voordeel op het leger van

Uwe Majesteit zoude hebben doen behalen; ontnam den Generaal ANHALT het bevel over zijne troepen, en droeg hetzelve aan den Erfprins van Brunswijk op.

Terwijl hij zijne Troepen op de hoogten van Leopold en Tscherma aanvoerde, met oogmerk om Arnau aan den linker vleugel aan te grijpen, zetteden wij ons van Jaromirs in beweging en betrokken bij Els eene zeer voordeelige stelling.

De generaal PLATEN, die reeds lang bij Leutmeritz gestaan had, drong nu tot bij Budin door. Ik versterkten den veldmaarschalk LAUDON terstond met tien duizend man, die hem nu noodzaakte om terug te trekken, en voorts den Generaal SAUER naar Saxen detacheerde.

Prins HENDRIK van Pruissen, was op zijne standplaats bij Nimes, te ver van zijne overige troepen verwijderd. Hij moest toesnellen om Saxen te bereiken eer het gevaar daar grooter werd; met dit oogmerk brak hij zijn leger op en begaf zich naar Leutmeritz.

In dien zelfden oogenblik ging de Koning van van Lauterwasser over Trautenau; hij zond het grootste gedeelte zijner ruiterij naar Opper-Silezie en trachtte daar door de Oostenrijksche troepen van het Erzgebergte terug te doen trekken.

De Erfprins van Brunswijk werd naar Troppau gezonden, om eene winter operatie op de Moravische grenzen te beproeven, en hij had last om den post bij Schatzlar niet eer te ver-

laten voor dat hij berigt had gekregen van de aankomst van prins HENDRIK in Saxen.

De terugtogt van Prins HENDRIK droeg alle kenteekenen van eene overhaaste vlugt. Men vond menschen, paarden en een gedeelte geschut overal op den weg verstrooid en na duizenden van moeijelijkheden aan eene mislukte onderneming verbonden bereikte hij de grenzen van Saxen.

Ik eindig dit berigt wegens het geen er tusschen Uwer Majesteits troepen en den vijand is voorgevallen, en wanneer ik Bohemen van Pruissen gezuiverd, en het winter-cordon daargesteld heb, zoo hoop ik Uwe Majesteit weder te zien.

Ik ben met den grootsten eerbied, van

Uwe Majesteit

De ondanige zoon,

In het leger 1 October 1778.

JOSEPH.

Aan MARIA THERESIA, Keizerin en Koningin.

MEVROUW!

De voortreffelijke maatregelen van den veldmaarschalk LAUDON, hebben niet alleen Prins HENDRIK naar Saxen terug gedrongen, maar ook den Koning in het naauw gebragt, hij zoude

zijne operatien tegen dit land voortzetten of in Lausznitz indringen en om dit te verhinderen hadden de Pruissen den Prins van ANHALT-BERNBURG met een observatie-corps daar naar toe gezonden.

Na dat dit alles verordend was en de veldtogt tot spijt des Konings zonder een hoofdtreffen was afgeloopen en de Brandenburgsche Monarch gezien had dat het defensief plan van ons leger zijn eigen offensief ontwerp verhinderde, betrok hij met zijne blaauwe legioenen de witterkwartieren.

Uwe Majesteit is overtuigd van de achting die ik steeds voor hare bevelen heb gehad en hoe getrouw ik aan de grondbeginselen ben die mij steeds uwen wil ten rigtsnoer mijner handelingen heeft gemaakt. Anders zoude ik in den persoon des Konings niet anders dan uwen vijand hebben beschouwd, en hem aldus als eenen vijand behandeld hebben, want zijne krijgskundigheden hebben niets vreesselijks voor ons leger.

De beide steden Troppau en Jagerndorff zijn in het winter-cordon des vijands ingesloten en eenigermate versterk geworden, doch ik hoop evenwel dat deze beide plaatsen een onrustig oponthoud voor deze menschen zal worden.

Ik zal mij haasten om Uwer Majesteit mondelingen berigten, wegens den staat des Oostenrijksche legers, te brengen en Hoogstdezelve dan tevens de officieren aan te bevelen, die door

hunnen moed en hunne dapperheid aanspraak op belooning mogen maken.

Met onbegrensde hoogachting ben ik, van

Uwe Majesteit

De ondanige zoon,

Praag, in October 1778.

JOSEPH.

Aan eenen zijner Vrienden.

De veldtogt is voorbij mijn waarde! en de Koning heeft daarbij noch zijnen roem, noch zijne grootheid vermeerderd. Veel eer heeft hij daar door gezien, dat dit het *non plus ultra* zijner ontwerpen geweest is.

Niettegenstaande werd deze veldtogt der Keizerin in een zwart tafereel voorgehouden en ûit eenen senaat die aan niemand in Europa de wet behoorde voor te schrijven, werd de vrede ontworpen.

Met dit oogmerk heeft men Tesschen tot een congres bestemd. Hier verschenen terstond een aantal ambassadeurs, die met veel wijsheid, drie maanden lang aan eenen vrede arbeidden, waarbij Oostenrijk slechts een klein gedeelte van Beyeren werd toegewezen.

Men heeft niet nagelaten de Keizerin, mijne Moeder, de voordeelen daar van hoog op te vijzelen, en om haar de magt des Konings door een

vergrootglas te doen zien, en nu maakte de een den anderen eene menigte van komplimenten, en in Weenen werden 99,000 te deums gezongen en de kanonnen gelost.

Wel is waar dat ik heb toegestemd, doch niet anders dan om de Keizerin geen verdriet te veroorzaken, ook heb ik de garantie voor dezen vrede onderteekend, doch ik kan mijn gedrag te dezen opzigte vergelijken met dat van KAREL V. in Afrika, die na eenen rampspoedigen veldtogt met eene vloot naar Spanje terug keerde. Hij scheepte zich ook in, doch de allerlaatste.

Ik ben als een der Venetiaansche Generaals die bij den oorlog de land-armee kommandeert en als eene bezoldiging van de republiek de belofte erlangt om wanneer de veldtogt is afgeloopen een pensioen te zullen krijgen.

Leef te vrede als een wijsgeer, geniet al de genoegens van uw ambteloos leven en benijd toch nimmer het geluk der Koningen.

JOSEPH.

Weenen in Mei 1779.

Aan STEPHANUS FRANÇOIS, *Hertog de Choiseul, Ridder van het Gouden Vlies en van de Orde des Konings, Secretaris van Staat en minister, eertijds ambassadeur aan het hof van Weenen.*

MYN VRIEND!

De Keizerin mijne Moeder heeft mij eenen grooten staat, Ministers en Generaals van uitstekende bekwaamheden, getrouwe onderdanen en eenigen roem nagelaten, al het welk voor eenen opvolger moeijelijk is om in denzelfden stand te bewaren.

Ik heb altijd de grootste hoogachting voor hare deugden en den grootsten eerbied voor haar karakter gehad. Ik vereer hare nagedachtenis, en haar voortreffelijk hart zal mij onvergetelijk zijn zoo lang als ik leef.

Ten aanzien der Staatsdienaars heeft deze Vorstin eene voortreffelijke regeringskunst aan den dag gelegd. KAUNITZ als Minister van buitenlandsche zaken, HATZVELD aan het hoofd der binnenlandsche betrekkingen, en eenige Ambassadeurs aan onderscheidene vreemde hoven bewijzen dat zij bekwaamheden wist te beoordeelen, dat zij dezelve geacht en beloond heeft.

Met de provinciale Gouverneurs ben ik niet geheel te vreden. Ik zal mijne opmerkzaamheid op hun gedrag moeten vestigen, den stadhouder van Bohemen en den Minister in Milaan door anderen doen vervangen.

De tot nog toe bestaande invloed der geestelijkheid op de regering mijner Moeder, zal een ander onderwerp mijner hervorming moeten worden. Ik zie niet gaarne dat lieden, wien de zorg voor een toekomstig leven is opgedragen zich zoo veel moeite geven om ons aanwezen hier beneden, tot eenen toetsteen vóór hunne wijsheid te maken.

Ook vordert het finantiewezen der Oostenrijksche landen eene andere inrigting. Na een kort overzigt dat ik van hetzelve genomen heb vind ik de staatsschulden op eene aanmerkelijke hoogte gestegen. De pensioenen, toegestane jaarlijksche giften, de toelagen en de bijkomende voordeelen van verscheiden edelen en beambten zijn tot eene aanzienlijke som gebragt. Ik zal beperkingen moeten daarstellen, hoe moeijelijk dit ook sommigen, die het treft, moge vallen.

Nog is mij alles tamelijk nieuw, ik moet mij van alles beter doen onderrigten. Ik moet de pligten van mijne nieuwe waardigheid ook met eene volkomene kennis der onderwerpen van dezelve vereenigen, anders ware ik een Monarch zoo als de Groote Heer, die niets als het vermaak en geen van de lasten van zijnen stand kent.

Leef gelukkiger als ik, ik ben het niet, en als ik de loopbaan, die voor mij ligt, doorwandeld heb dan ben ik een grijsaard.

JOSEPH.

Weenen in December 1780.

Aan KATHARINA II ALEXIEWNA,
Keizerin van Rusland.

MEVROUW!

Uwe Majesteit heeft bij gelegenheid van het overlijden mijner altijd overgetelijke moeder, zoo vele vriendschappelijke gevoelens voor mijn welzijn geuit, zoo veel deelneming voor mij en mijn huis betoogd, zoo zeer bewezen hoe vriendschappelijk Uwe Majesteit bij elke gelegenheid te mijnen aanzien gelieft te denken, dat zoo ik daar door niet was aangedaan geworden ik een barbaar in het rijk der wellevendheid zoude moeten zijn.

Ik dank Uwe Majesteit voor al deze kenteekenen van grootmoedige vriendschap. Ik gevoel zoo zeer de pligten die mij door deze vriendschapsblijken zijn opgelegd, dat ik niet onerkentelijk mag zijn voor zulk eene schoone denkwijze.

Ontevreden met mij zelven en wegens de verwijdering van Uwe Majesteit betreur ik niets meer dan dat het noodlot mij het genoegen ontzegt om u al dien dank mondeling te betuigen, dien gij zoo zeer van mij verdient.

In mijn gansche leven zal ik de hoogachting voor Uwe Majesteit en den eerbied voor Hoogstdezelve als een onderwerp mijner verpligtingen beschouwen.

Ik zal er eenen roem in stellen, wanneer ik mij in staat gevoele, om dat gene te vervullen

wat mij de vriendschap van eene Vorstin waardig kan maken, die de vereeniging van gansch Europa zoo zeer waardig is.

Ik heb mij lang met Uwe Majesteit onderhouden, doch wie kan de gevoelens van zijn hart bedwingen, en dezelve niet daarneder schrijven, wanneer hij uwe voortreffelijheden kent.

Ik ben met de volkomenste gevoelens van hoogachting en eerbied, van

Uwe Majesteit

De gehoorzame

JOSEPH.

Weenen in December 1780.

Aan MARIA CHRISTINA, Aartshertogin van Oostenrijk, Gemalin des Hertogs van Saxen Tesschen, tweede zuster van JOSEPH II.

MEVROUW!

Met het grootste vergenoegen voldoe ik aan de verpligting die mij de toezegging van Hare Majesteit de overledene Keizerin heeft opgelegd terwijl ik Uwer Hoogheid en uwen dierbaren gemaal de Stadhouderlijke waardigheid over de Oostenrijksche Nederlanden opdraag.

De oevers der Sambre en de bevallige landdouwen van Brussel, zullen u een aangenamer

verblijf opleveren dan Panonie, dat land het welk voormaals door Hunnen is bewoond geworden, en dat in weerwil van al de pogingen des bestuurs steeds nog blijken draagt dat zich daar eenmaal barbaren hebben opgehouden.

De Nederlanden hebben voorregten boven vele andere landen van Europa. Er wonen rijke burgers, eenen hoogen adel en er bestaat eenen bloeijenden koophandel, het volk is zeer verkleefd aan ons huis en KAREL VAN LOTHARINGEN heeft vele bewijzen der genegenheid van de Belgen ontvangen.

Ik wensch van harte dat deze benoeming u aangenaam moge zijn, en dat Brussel u even zeer bevallen moge als onzen vereeuwigden oom, die zich daar met zeer veel genoegen ophield.

Om u de moeijelijkheden der regering te verligten, heb ik u den Vorst van STAHRENBERG toegevoegd, die volmaakt geschikt is om het ambt van Minister te bekleeden, en die Uwe Hoogheid van den grootsten dienst zal kunnen zijn.

Adieu Prinses! Ik omhels u met de grootste vriendschap en ben met de meeste hoogachting

Uw gehoorzame Broeder

JOSEPH.

Weenen, in Januarij 1781.

Aan den Aartsbisschop van Salzburg.

MYN PRINS!

De belangen van het Duitsche rijk heb ik, na den dood mijns vaders, en het krijgswezen sedert eenen geruimen tijd, alleen behartigd. Ten aanzien van het eerste heb ik veel ondersteuning gevonden, in het groot aantal rijkswetten en in den rijks vice-canselier KOLLOREDO; in het tweede vind ik de grootste hulp in mijnen LASCY, een der voortreffelijkste Generaals van onzen tijd, zijne uitstekende bekwaamheden waarborgen mij voor den welvaart mijns legers en de veiligheid van mijn rijk.

Doch het bestuur mijner Staten vordert eene herschepping. Een rijk dat door mij geregeerd wordt moet naar mijne grondstellingen bestuurd worden. Vooroordeel, geestdrijverij, partijzucht en geestdwang moeten onderdrukt worden, en elk mijner onderdanen moet zijne aangeborene vrijheden terug worden gegeven.

De Monnikken hebben in Oostenrijk de overhand genomen; het aantal kloosters en dergelijke gestichten is geweldig groot geworden. Het gouvernement heeft tot nu toe, volgens de instelling dezer menschen, geen regt over hunne personen kunnen uitoefenen, en zij zijn de gevaarlijkste de minst nuttige onderdanen van den Staat, daar zij zich aan de betrachting aller burgerlijke wetten pogen te ontrekken en zich

bij elke gelegenheid tot den Pontifex Maximus te Rome wenden.

Mijn staatsminister de vrijheer VON KRESEL, de verlichte VAN SWIETEN, de prelaat RAUTENSTRAUCH en nog eenige mannen van erkende kundigheden zijn tot eene hof-commissie benoemd, welke ik ter afschaffing der onnoodige monnikken en nonnenkloosters heb daargesteld, en ik kan van uwen ijver voor de goede zaak en van uwe verknochtheid aan de kroon niet anders dan goede diensten en medehulp verwachten, dewijl gij het vaderland daar door eenen wezenlijken dienst zult bewijzen.

Wanneer ik het monnikkendom den sluijer ontneem, wanneer ik het zamenweefsel der kluisenaarsleer, van den kansel mijner universiteiten verban en den nutteloozen monnik in eenen werkzamen burger herschapen heb, dan zullen veelligt de ijverige voorstanders der kloosters mijne hervorming uit een ander oogpunt beschouwen.

Ik heb eene moeijelijke taak te volvoeren, ik moet het leger van monnikken verminderen en deze Fakirs tot menschen maken, ik moet hen, tot den burgerstand terug brengen, voor wier geschorene kruin het volk in diepen eerbied nederknielt, en die zich eene grootere heerschappij over het hart mijner onderdanen hebben aangematigd dan het grootste, het verhevenste dat ooit eenigen indruk op den menschelijken geest heeft kunnen maken. Vaarwel

Weenen in Februarij 1781. JOSEPH.

Aan den Kardinaal HERZAN, Keizerlijk en Koninklijk Minister te Rome.

Sedert ik den troon bestegen heb, en de eerste kroon der wereld draag, heb ik de wijsbegeerte tot de wetgeefster van mijn rijk gemaakt. Ten gevolge van derzelver *Logica* moet Oostenrijk eene andere gedaante verkrijgen, het aanzien der geestelijken beperkt, en de regten der souvereiniteit in derzelver eersten luister hersteld worden. Het is noodig dat ik eenige zaken aan het gebied van den godsdienst onttrekke, dewijl zij daartoe niet behooren.

Daar ik de bijgeloovige en de saduceërs veracht, wil ik mijn volk daarvan bevrijden. Met dit oogmerk wil ik de monnikken hun afscheid geven, de kloosters opheffen, en hen aan de magt hunner bisschoppen onderwerpen.

In Rome zal men dit als eene inbreuk op de regten van God beschouwen, dit weet ik; men zal overluid uitroepen: de heerlijkheid van Israël is gevallen! men zal daarover klagen, dat ik het volk deszelfs wetgevers ontneem, en tusschen de denkbeelden van leerstelsel en wijsbegeerte eene grenslinie trek, en men zal zich nog meer daar over in het harnas jagen; wanneer ik dit alles doe zonder dat ik daartoe de vergunning van den dienaar der dienaars van God heb bekomen.

Wij hebben dit alles toe te schrijven aan het verval van het menschelijk denkvermogen.

Nooit zal een dienaar des altaars willen toegeven, dat de staat hem dárheen wijze, waar hij eigenlijk behoort, en hem geene andere bezigheden vergunt, dan die welke betrekking tot het evangelie hebben, en men door wijze wetten verhindert, dat de kinderen van LEVY met het menschelijk verstand een monopolie drijven.

De grondstellingen der monnikken, van PACHOMIUS af tot op onze tijden toe, zijn altijd tegenstrijdig geweest aan de verlichting van den menschelijken geest. Van hoogachting voor den godsdienst is men tot aanbidding van deszelfs bedienaars gekomen, zoo dat wij de Israëliten weder hebben zien herleven, die naar Bethel gingen om het gouden kalf te aanbidden.

Deze verkeerde begrippen van den wezenlijken godsdienst verbreidden zich onder den gemeenen man, hij kende God niet meer, en hoopte alles van zijne heiligen.

De regten der bisschoppen die ik weder herstellen wil, moeten voor een gedeelte de denkwijze des volks doen veranderen. Ik wil dat in plaats, dat een monnik het volk romans voorpraat, de priester het evangelium zal verkondigen en eene goede zedeleer zal prediken.

Ik zal daar voor zorgen dat het gebouw dat ik voor de toekomst sticht duurzaam zij. De algemeene seminaria zijn kweekscholen voor mijne priesters, de zielverzorgers, welke daarin gevormd worden, brengen eenen gelouterden geest

in de wereld mede en deelen dien door een verstandig onderwijs aan het volk mede.

Zoo zullen na verloop van een eenige eeuwen de menschen christenen worden, zoo zullen, wanneer ik mijn ontwerp volbrenge, de volken van mijn rijk de pligten beter kennen die zij aan God, aan het vaderland en aan hunne medemenschen te vervullen hebben — zoo zal ons het nageslacht zegenen, dewijl wij het van de oppermagt van Rome bevrijdden, de priesters binnen de grenzen van hunne pligten terug bragten en hun daarzijn den Heere en hun hierzijn het vaderland alleen ontworpen hebben.

JOSEPH.

Weenen in October 1781.

Aan VAN SWIETEN.

MYN WAARDE!

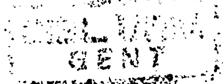
Ik kan mij niet begrijpen hoe monarchen er toe komen, om zich met die kleinigheden op te houden, van zich eenen letterkundigen roem te willen verschaffen; eene soort van grootheid daarin te vinden, dat zij verzen maken of een ontwerp voor eenen schouwburg teekenen hetwelk een tegenhanger voor de werken eens Palladios zal moeten zijn.

Ik weet wel dat het noodig is, dat een Vorst in het rijk der wetenschappen niet geheel onkunzij, doch dat men als Monarch zijnen tijd ver-

beuzelt met madrigals te schrijven, dit vind ik zeer onnoodig.

De markgraaf van Brandenburg is het hoofd eener konings-sekte geworden, die zich daarmede bezig houdt om verhandelingen, gedichten en memorien over onderscheidene onderwerpen te schrijven. De Keizerin van Rusland volgde hem na, zij las VOLTAIRE, schreef verzen en tooneelspelen en vervolgens eenige oden. STANISLAUS LESCZINSKY, schreef brieven over den vrede en eindelijk de Koning van Zweden, die in den toon der vriendschap schreef.

De aanleidende oorzaken daartoe zijn even zonderhaar als de voortbrengsels van hunnen geest. De Koning van Pruissen begon zijne Akademische bezigheden te Rheinsberg waar heen hij door zijnen vader verbannen was en waar hij naauwelijks zoo goed konde leven als een overste van mijn leger. Toen hij Koning werd, zettede hij zijne geleerde bezigheden voort en tevens verzamelde hij eene menigte Fransche champignons om zich heen, die zijne overwinning op Silezie bezongen, waarin slechts twee regementen infanterie in bezetting lagen, en dat hij met een leger van veertig duizend man overstroomde. Naderhand dreef hem de lust tot verzen maken, tot het aangaan eener vriendschap met VOLTAIRE, die verbroken, hernieuwd en weder verbroken werd en eindelijk voortduurde tot aan den dood des horologiemakers van FERNEY.

De Keizerin van Rusland ondernam het uit eerzucht, zij poogde in alles naar roem te streven, het overige deed de tijd en de omstandigheden, vriendschap en hartstogt, waaronder zich een gedeelte ijdelheid mengde.

Stanislaus was een goedaardig man, hij droomde even als de abt sint-pierre en zoude wanneer het mogelijk ware geweest, aan de geheele wereld den vrede hebben aangeboden.

Zijne Majesteit uit Stockholm had andere redenen. Gustaaf was in Frankrijk met waardigheid behandeld en schreef na zijne terugkomst zulke hartelijke brieven naar Parijs en aan het hof te Versailles, dat men genoodzaakt was hen het kompliment te maken, dat hij buiten zijne Koninklijke waardigheid zelfs een allerbevalligst man was.

Ziet gij, zoo denk ik over dit onderwerp. Mij zijn noch de groote Grieken, noch de edele Romeinen onbekend, ik ken de geschiedenis van het Duitsche rijk, en die van elk mijner staten in het bijzonder, doch mijn tijd heeft mij nimmer vergund om puntdichten te schrijven of vaudevilles te maken. Ik heb gelezen om kundigheden te verzamelen, ik heb gereisd om wereldkennis te verkrijgen, en wanneer ik de geleerden ondersteun en begunstig, bewijs ik hen eenen grooteren dienst dan wanneer ik voor eenen van dezelven aan mijnen lessenaar een klinkdicht te zamenflanste. Vaarwel.

Weenen in December 1780. JOSEPH.

Aan de Gemalin van den Landgraaf KAREL EGON VON FURSTENBERG, geborene Gravin VON STERNBERG, in Bohemen.

MEVROUW!

Uw heer Gemaal is Rijksvorst van het heilige Roomsche rijk en Landgraaf van Furstenburg, daarbij een der aanzienlijkste mannen in mijn rijk — doch Gouverneur van Boheme blijft hij niet. Dat ik mijne redenen er voor heb om den Graaf VON NOSTITZ tot zijnen opvolger te benoemen, zult gij wel kunnen begrijpen. Bij mij moet ieder op zijne plaats staan.

Na eenen bijna dertig jarigen dienst dacht ik, dat het eenen man, die zoo veel bezigheden heeft, een genoegen zoude zijn, wanneer hij eenen post konde nederleggen, die op de schouders van zoo velen eenen drukkenden last is, en die hem des te onverschilliger moest zijn, daar zijn noodlot hem in eenen toestand gebragt heeft, waar door hij ontbeerlijk voor mijnen dienst wordt.

Overigens ontvangt gij de verzekering mijner welwillendheid als een bewijs, dat ik niet onverschillig ben voor de diensten die de familie FURSTENBERG mijn huis bewezen heeft. Uwen zoon heb ik eenen rang bij mijn leger toegedacht, dien ik anders slechts aan Prinsen uit souvereine hoven schenk. Bovendien moet ik u nog zeggen Mevrouw! dat het voortaan in Oostenrijk niet meer zoo gaan zal als het voor-

maals gegaan heeft. Dat ik geene *princes étrangers* aan mijn hof duld, en dat thans menig edelman, wiens voorouders den maarschalkstaf gevoerd en groote legers gekommandeerd hebben, luitenant wordt.

Verzeker uwen gemaal van mijne genegenheid en herinner hem tevens, dat ik in het vervolg, verlang dat hij zelf mij schrijve, wanneer het staatszaken aanbetreft. Ik ben niet gewoon over de aangelegenheden van mijn rijk met — Dames te corresponderen.

JOSEPH.

Weenen, in Junij 1792.

Aan MARIA ANNA, Aartshertogin van Oostenrijk, oudste zuster van JOSEPH II.

MEVROUW!

Terwijl ik van het eene einde mijns rijks naar het andere reis, om mij met den toestand mijner onderdanen bekend te maken, hunne bezwaren te hooren, en de wetten van het rijk te handhaven, geniet gij in uwe eenzaamheid dat gelukkige lot het welk alleen den verstandigen is toegekend.

Met een verlangen, dat alleen ontstaat uit de zucht om rust te genieten, wensch ik naar u, en ik moet het aangename lot dat gij geniet benijden, terwijl het bestuur van meer dan twintig

millioenen menschen mij eenen drukkenden last is, die alleen een Monarch kan beoordeelen.

Leef meer te vreden dan ik, dierbare zuster! geniet de voordeelen van uwen stand en laat het veraangenamen uwer levensdagen, uwe eenige zorg zijn. Ik zal bij elke gelegenheid wanneer de medewerking mijner vriendschap daar toe noodig is, met het grootste genoegen uwe liefde beantwoorden en u de bewijzen geven van hoogachting en vereering.

Uwer Koninklijke Hoogheids

Gehoorzame Broeder

JOSEPH.

Weenen den 1 October.

Aan den Graaf KOLLOWRAT, Opper Canselier van Bohemen en eerste Canselier van Oostenrijk.

MYNHEER DE CANSELIER!

Het ambt van Hofraad, mag voorheen de gewoonlijke bevordering voor de hof-secretarissen geweest zijn, doch in het vervolg wil ik dit niet meer zoo hebben. Men moet de hofraden uit de provinciale raden kiezen, om de staatkundige posten door mannen te doen vervullen die nationale kunde bezitten.

Gij kunt mij altijd voordragten doen, ter belooning van bekwame hof-secretarissen. Het

behoort tot mijne grondstellingen dat ijverige en bruikbare menschen voortkomen, doch ik zal nimmer toestemmen, dat hunne posten ten deel vallen, ter waarneming van dewelke zij geene genoegzame kunde bezitten.

Om daar mede een begin te maken heb ik de provinciale raden Baron FRIEDENTHAL, WEIDMANSDORF, SUMERAU en den Graaf ODONEL tot deze hofplaatsen benoemd. In het geestelijke vak den Bisschop OKOLITSCHANI, de Prelaten RAUTENSTRAUCH, ZIPPE en den Graaf VON SAUER aangesteld. Deze mannen hebben in de provinciën even zoo goed kennis van de wetten als de lieden in de residentie, en paren bovendien nog daaraan de kennis van het land, terwijl zij ten aanzien van partijdigheid minder gevaarlijk zijn dan dezen.

Toen ik nog mederegent was heb ik mij dikwijls verwonderd, wanneer er in den Staatsraad eenen hofraad benoemd werd en ik op mijne vraag, wat hij voorheen geweest was, ten antwoord kreeg; hij was hof-secretaris, en voorheen secretaris des Ministers Graaf van *** enz., en hier uit bleek dat de tegenwoordige hofraden allen voormalige hof-secretarissen en voorheen huis-secretarissen bij de ministers geweest waren. Hier door had men den Staat de verpligting opgelegd om allerhande private diensten te beloonen, en het geen nog slimmer was daardoor ambtenaren aantestellen, die, behalve Weenen niets gezien hebben en in den raad, met de grootste onverschilligheid over ale belangen van een land spra-

ken waarvan zij te naauwernood eenige geographische kennis hadden.

Dit houdt thans alles op, Mijnheer de Canselier, de hofraden die ik benoemen zal, zullen eerst, als gouvernements raden in de provincien, bewijzen hunne kunde aan den dag gelegd moeten hebben, en anders zullen zij ook niet verder komen.

Wat evenwel de heeren hof-secretarissen aangaat, daar omtrent doet gij mij, zoo als ik u reeds heb opgedragen, eene voordragt, op welk eene wijze men deze menschen, die evenwel niet anders dan geschikte mannen voor hunne bezigheden moeten zijn, bij voorkomende gelegenheden zoude kunnen bevorderen.

JOSEPH.

Weenen in Februarij 1783.

Aan MAXIMILIAAN, Aartshertog van Oostenrijk, Hoog- en Duitschmeester, Keurvorst van Keulen en Bisschop van Munster, jongste broeder van Joseph II.

MIJN PRINS!

De poging der Keizerin onze overledene Moeder, de genegenheid van den Keurvorst van Keulen en de ijver van den Graaf VON METTERNICH hebben u tot een regerend Vorst gemaakt. Gij kent uwe pligten volkomen mijn waarde

Prins. Als Mentor wil ik u niets herinneren, doch als vriend zult gij mij vergunnen, dat ik u met uwe nieuwe waardigheid bekend make.

Als Keurvorst zijt gij een der eerste Vorsten van het rijk. Vergeet dat de Keizer uw broeder is, en dat gij een prins van mijn huis zijt. Wijd u geheel aan uw vaderland en aan uw volk. De waardigheid van Bisschop is eene gunst van het lot, onderwerp u als een verstandig man aan den drang der noodzakelijkheid, vervul alles wat uwe bestemming van u vordert, en neem hier in den grooten GANGANELLI tot voorbeeld, die het hooge priesterschap met den diadeem op zulk eene wijze wist te vereenigen, dat zijne regering in een eeuwig aandenken in Rome zal zijn.

Wanneer gij een of ander in het stelsel van regering in uwe staten niet overeenkomstig uwe wenschen vindt, zoo denk dan dat uwe voorvaders dit zoo begrepen hebben, en maak geene plotselinge veranderingen, dit zoude ontevredenheid kunnen veroorzaken, of tegen u of tegen de goede Vorsten, aan wien gij uw geluk verschuldigd zijt.

De Voorzienigheid heeft u op eenen troon gezet, op welken gij alleen dat gene moet doen wat uwer waardig is. Herinner u steeds die wijze grondstellingen, die u bij uwe opvoeding zijn ingeprent, bewijs in de regering van uw volk dat de geest uws vaders in u is, en dat de goedheid onzer moeder uw erfdeel was, en wanneer gij eenmaal zult ophouden te zijn, dan

zullen de tranen van uwe onderdanen de schoonste bloemen op uw graf zijn.

Vaarwel mijn waarde Prins,

eeuwig de uwe

Weenen den 29 April 1784. JOSEPH.

Aan de Magistraat der Koninklijke stad Ofen, in Hongarye.

Ik bedank de magistraat en de burgerij voor de mij toegedachte eer van mijn standbeeld op de groote plaats van uwe stad op te rigten. Dat ik ter bevordering van zaken, en tot een beter overzigt der rijksbeambten dezelve in Ofen heb bij een gebragt en daardoor uwe stad op eene toevallige wijze eenig voordeel verschaft heb verdient waarlijk zulk eenen grooten dank niet.

Wanneer ik het evenwel zoo ver gebragt heb, dat de Hongaren de ware betrekkingen tusschen Koning en ondanen erkennen, wanneer ik alle geestelijke en wereldlijke misbruiken heb vernietigd, wanner ik de werkzaamheid en nijverheid heb opgewekt, den handel heb doen bloeijen, het land van het eene einde tot het andere van goede wegen en bevaarbare kanalen heb voorzien, zoo als mijn oogmerk is, dan zal ik het mogelijk verdiend hebben, dat de natie mij eene gedenkzuil oprigt en dan zal ik dit ook in dank aannemen.

JOSEPH.

Weenen in Junij 1784.

Aan Paus PIUS VI.

HEILIGE VADER!

Het godsdienstige fonds in mijne staten is niet bestemd om eene gedenkzuil mijner regering daar te stellen, zoo als men zich in Rome veroorlooft te zeggen. Maar om eene weldaad aan mijn volk te bewijzen, en daar de daarstelling daarvan zoo wel als het misnoegen, dat men daarover betoont tot het rijk der geschiedenis behoort, zoo zal het ook zonder ons toedoen tot de nakomelingschap worden overgebragt en aldus een gedenkteeken worden, dat evenwel, zoo ik hoop, niet het eenige van mijne zijde zal wezen.

De nuttelooze kloosters heb ik even zoo als de nog nutteloozer broederschappen opgeheven, de bezittingen van dezelven tot onderhoud der nieuwe pastorijen en een verbeterde leerwijze in de scholen bestemd, en buiten de beheering daarvan, die ik noodwendig door staatsambtenaren moet doen waarnemen, heeft de schatkist van den staat, en het godsdienstige fonds geene de minste gemeenschap met elkander. Eene daadzaak moet men eerst uit het gezigtpunt van derzelver doel, doch den uitslag dezer daadzaak alleen naar de gevolgen beoordeelen, hetwelk eerst na eenige jaren zal kunnen geschieden.

Doch ik zie wel dat men in Rome de logica

niet heeft, waarvan men zich in mijne staten bedient; van daar zoo vele oneenigheden tusschen Italie en het Duitsche rijk. Wanneer uwe Heiligheid de loffelijke moeite genomen had, om zich wegens het geen in mijne staten voorvalt te doen onderigten, langs de wegen die daar toe bestemd zijn, zoo zoude er zeer veel niet geschied zijn; doch het schijnt mij toe, dat er menschen in Rome zijn die het gaarne zouden zien, dat de duisternis zich nog langer over ons halfrond bleef verspreiden.

Dit is de korte inhoud van mijne instelling en van de daar toe aanleiding gegeven hebbende omstandigheden. Ik hoop dat gij mijne kortheid van stijl zult gelieven te verschoonen. Het ontbreekt mij aan tijd en te gelijk aan de bekwaamheid om eene thema te schrijven van zulk eenen wijdloopigen inhoud als die gewoonlijk in een Roomsch museo zijn. Ik bid God dat hij u nog lang voor de kerk moge bewaren en een zijner engelen u vooruit late gaan, om u hier beneden den weg te banen.

Uw gehoorzame zoon in Christus,

JOSEPH.

Weenen in Julij 1784.

Aan den Graaf KOLLOWRAT, Opper-Canselier van Bohemen en eerste Canselier van Oostenrijk.

MYNHEER DE CANSELIER!

Om de inlandsche voortbrensels te begunstigen en om de heerschappij der weelde en der mode te beteugelen, is mijn bevel ten aanzien van een algemeen verbod tegen het invoeren van alle uitheemsche goederen bekend gemaakt.

De Oostenrijksche koophandel is door het toenemend gebruik van uitlandsche voortbrensels meer en meer lijdelijk geworden, en de staat die daardoor meer dan vier-en-twintig millioenen 's jaarlijks verliest, zoude zonder de inkomsten van onze voortreffelijke bergwerken bijna geheel ontzenuwd zijn geworden.

Tot dus verre was het bijna een bijzonder oogmerk bij het Oostenrijksche gouvernement om de Fransche-, Engelsche en Sineesche kooplieden en fabrikeurs te voeden, en zich zelf al die voordeelen te ontnemen, die eenen staat zoo onmisbaar noodig zijn, wanneer men door eigene nijverheid voor de nationale behoeften wil zorgen.

Ik weet welk eene beweging daar door onder de kooplieden in de residentie is ontstaân en heb deswege met den Vorst van KAUNITZ gesproken, doch hun evenwel niets anders ingewilligd dan eene verlenging van den termijn die bepaald

was tot het weren der vreemde artikels en meer verdienen deze kooplieden ook niet, zij zijn niet anders dan de faktoors der vreemde kooplieden.

Overigens zal aan de onderhoorige tolbeambten den noodigen last worden gegeven, om de voorraads-inventarissen op te maken. Om stapelplaatsen op te rigten, en wijders zoodanige maatregelen te nemen, dat aan het doeleinde van mijn bevel volkomen wordt beantwoord.

JOSEPH.

Weenen in October 1784.

Aan eenen Hongaarschen Magnaat.

MYNHEER!

Elke voordragt die men mij doet het zij ten voordeele van een bijzonder mensch of wel betreffende de voorregten van eene gansche natie, moet mij door onwedersprekelijke bewijzen zoodanig klaar voorkomen dat er niet meer aan te twijfelen is, wanneer men mij daar door van een eens genomen besluit wil doen afzien.

Ik zie evenwel in de demonstratien van uwe natie niets van dat alles. Over de invoering van eene werving binnen de daar toe bepaalde grenzen, en over het vervoeren van de rijkskroon heb ik mij reeds tegen eenen van uwe magnaten verklaard; doch wat evenwel de nieuwe invoering der belasting voor het Koningrijk en de

Duitsche taal, welke ik wil dat bij de geregtshoven gebruikt wordt, aangaat zal ik u met weinige woorden mijn gevoelen mededeelen.

Het eerste verzekert den onderdaan zijn eigendom, bepaalt de belasting voor de kroon en voor elken grondeigenaar op zoodanig eene wijze als zulks in mijne Duitsche erflanden reeds lang in gebruik is geweest, en waardoor het aan de willekeur de edellieden niet meer wordt vrijgelaten, om eigendunkelijke en baatzuchtige verhoogingen daartestellen. Is dit geen voordeel voor den gemeenen man? De landman welke gehouden is de grootste lasten in de algemeene behoeften te dragen, heeft dus ook een zeer groot regt op de bescherming van zijnen Koning; en dit Mijnheer! ziet men in uw vaderland met een nijdig oog aan.

De Duitsche taal is de algemeene taal van mijn rijk; waarom zoude ik de wetten en de openlijke zaken in eene enkele provincie; in de landtaal van dezelve doen behandelen? Ik ben Keizer van het Duitsche Rijk, derhalve zijn de overige Staten, die ik bezit, provincien, die met den ganschen Staat vereenigd een ligchaam uitmaken, waarvan ik het hoofd ben. Indien het Koningrijk Hongaryen de belangrijkste en de eerste mijner bezittingen was, dan zoude ik de taal van dat land tot de algemeene taal van mijn gansche land maken; doch thans is het juist omgekeerd.

Hoezeer de bevelen, welke ik dienaangaande

heb gegeven, mijne gevoelens duidelijk genoeg kenbaar maken, ben ik toch altijd bereid aan bijzondere onderdanen van mijn rijk de aanleidende oorzaken en het bepaalde mijner grondstellingen nader te verklaren, waarvan gij Mijnheer de graaf in dezen een genoegzaam bewijs vindt.

JOSEPH.

Weenen in Januarij 1785.

Aan TOBIAS PHILIPP, Vrijheer van Gebler, Boheemsch, Oostenrijksch Vice-Canselier.

MYNHEER DE VICE-CANSELIER!

Het stelsel van belasting in mijne landen en de ongelijkheid der impositien en ongelden die daardoor aan mijne onderdanen worden opgelegd, zijn een al te belangrijk onderwerp, dan dat het mijne opmerkzaamheid zoude hebben kunnen ontgaan. Ik heb gezien dat de grondslagen, waarop het berust onzeker en voor de vlijt des landmans nadeelig geworden zijn; dat er noch gelijkheid, noch billijkheid tusschen de provincien mijner erflanden onder elkander, noch tusschen enkele distrikten van dezelve bestaan, en dat deze grondslagen voor de toekomst niet meer kunnen blijven bestaan?

Uit dien hoofde draag ik u den last op, om een nieuw stelsel van belastig in mijne staten in

te voeren, waarbij, zonder verhooging der tegenwoordige lasten, de, volgens de behoeften der staatsbehoeftigdheden, bijdragen geschieden kunnen en waardoor het bedrijf des landmans van alle lasten bevrijd is.

Mijnheer! laat de verordening daarvan en deszelfs uitvoering volgens het onderwerp, dat ik daarvan gemaakt heb, het voornaamste onderwerp van uwe werkzaamheden zijn, en te meer nog daar ik u tot president van de hier over gestelde hofcommissie heb benoemd.

Adieu GEBLER! bespoedig alles wat mij nader zal brengen tot het doel om mijn volk gelukkig te maken en regtvaardig door uwen ijver de achting die gij door uwen dienst altijd hebt verdient.

JOSEPH.

In in Maart 1785.

Aan LODEWYK STANISLAUS, Graaf van Provence.

MYN VRIEND!

In vergoeding van het onaangename waaraan een monarch zich zoo menigwerf ziet blootgesteld, alleen omdat het lot hen tot Koning heeft gemaakt, zoek ik de rust en den huisselijken vrede, welke de troon ons ontroeft, in de

quartetté van Lucile, in den kring mijner famille (*).

Mijne broeders zijn mij zoo dierbaar, mijne zusters zoo vereerenswaardig. Sedert ik de vadervreugde verloren heb, zijn zij mij eene vergoeding geworden, voor alles wat het lot mij ontnomen heeft.

De Groot-Hertog van Florence is een vorst die patriarchale voorregten bezit, vader van zijn huisgezin en van zijn volk tevens, wordt hij door elk een bemind. Toskane is onder zijne regering het gelukkigste land van gansch Italie.

De Aartshertog FERDINAND, Generaal-Gouverneur van Milaan, vereenigt met het karakter der Duitsche vorsten, de schoone eigenschappen van onzen overledenen vader, goedig, voorkomend, toegevend jegens het volk en welwillend voor zijne vrienden.

De Keurvorst mijn jongste broeder is tot het regeren geboren. Ik koester de teederste vriendschap voor dien Prins en het land, dat hem door de Voorzienigheid ter besturing is toevertrouwd, zoude te beklagen zijn geweest, wanneer de aangematigde dictator van Duitschland zijne verheffing hinderlijk ware geweest.

Dit zijn slechts onvolkomene schetsen uit het tafereel mijner familie; ik ben te zeer de vriend van deze Prinsen, dan dat mijn hart bedaard zoude kunnen blijven bij het afmalen van hun

(*) On peut on être mieux qu'au sein de sa famille.

VERTALER.

karakter; mijn gevoel doet mij, mij zelven voorbij loopen, doch ik ben te vreden, wanneer de nakomelingschap daar in een fragment mijner vriendschap voor hen moge vinden.

Na met u mijne broeders beschouwd te hebben haast ik mij om u ook eenen kleinen omtrek te maken van de groep der prinsessen mijne zusters.

De oudste MARIA ANNA, is in alles het evenbeeld van hare moeder de overledene Keizerin; vroom, deugdlievend en goedaardig, eene dame die tot een verhevener menschengeslacht moest behooren en die geschapen is voor de vreugde van eene andere wereld.

CHRISTINA Gouvernante-generaal in de Oostenrijksche Nederlanden en de gemalin des Hertogs van Saxen-Tesschen, mijne tweede zuster eene voortreffelijke vrouw, de moedervreugde zal het lot van haar leven verheerlijken, zij en de aartshertogin ELISABETH zijn beide zeer beminnenswaardige dames.

De Hertogin van Parma en de Koningin der Beide Siciliën zijn twee Amazonen, om mij van eene allegorie te bedienen. Twee dames, die zich het vertrouwen harer natie waardig hebben gemaakt, en die bekwaamheden genoeg hebben om mannen en rijken te regeren.

MARIA ANTOINETTE de Koningin der Franschen en de gemalin van LODEWIJK XVI, is voor mijn vaderland een onschatbaar geschenk. Hare bevalligheden verbinden twee natien die elkander

sedert drie eeuwen gehaat, beoorloogd en vervolgd hebben, zij wordt door het fransche volk vereerd, door haren gemaal bemind en bewonderd door Europa.

Ziet gij, mijn vriend! in deze beelden de bron mijner vreugde? ziet gij hierin de vergoedingen die ik geniet voor de kwellingen die de kroon veroorzaakt. En zoo wanneer de nijd zedelijk geoorloofd was, zoo zoude gij mij mogen benijden wegens het geluk dat ik door mijne familie geniet, en waarin ik het dierbaarste geschenk der Voorzienigheid vind.

JOSEPH.

Weenen in Februarij 1786.

Aan KAREL Graaf von Palfi, Canselier van het Koningrijk Hongarijen.

MYNHEER DE CANSELIER!

Om een doelmatig ontwerp voor de werkzaamheden der komitaten (graafschappen) maken en te bepalen hoedanig de zaken daar behandeld zullen worden, dient men vooraf wel te weten en te kunnen bepalen wat eigenlijk een komitaat is, en waarin de verpligtingen van een boven hetzelve gesteld vice-gespanschap bestaan. Dit schijnen het concilium en de canselarij niet geheel onpartijdig beschouwd en uit een verkeerd oogpunt gezien te hebben.

Een komitaat is een klein gedeelte des Koningrijks; ik noem het klein, niet als of het onbeduidend ware, maar om dat het koningrijk uit drie-en-veertig zulke deelen bestaat. Dit gedeelte ontleent dus zijn aanzijn alleen en enkel van het geheel. Het zoude eene monsterachtige staatsgesteldheid zijn, en als zoodanig is dezelve even wel tot nog toe geweest, wanneer men al deze deelen als bijzondere provinciën wilde beschouwen en wegens de algemeene wetgeving en staatsinrigtingen of de daar uit ontstaande bevelen die aan deze afdeelingen of komitaten worden medegedeeld, naar goeddunken, overleg, voorstellingen, aanhalingen, enz., daarin wijzigingen zoude dulden en aanmerkingen zoude toestaan, daar waar alleen gehoorzaamheid en uitvoering der bevelen te pas komt. De oorzaak van het voortduren van dit ongerijmde is tweeledig: namelijk eensdeels wegens eene van oudsher, en door de binnenlandsche en buitenlandsche oorlogen naar de bij toeval ontstane afdeeling der komitaten, op welker instandhouding men, zonder te weten waarom, de deugdzaamheid der constitutie te vestigen scheen en anderendeels dewijl de Koningen zelf door deze veelvuldige afdeelingen en derzelver invloed, wanneer zij door verscheidene middelen, en de zoogenaamde *Aulicos* in de gevoelens en de beslissing derzelven *privatim* wisten te verkrijgen, of oogenblikkelijke voordeelen of enkele bewilligingen of een groot aantal stemmen voor hunne

voordragten bij eene verhindering van den landdag voor zich konden verwerven. Of wel uit hoofde dat de Koning bij deze veelvuldige afscheidingen en de daaruit ontstaande verscheidenheid van gevoelens. De waarborg zijner veiligheid of de vergrooting zijner magt en zijner inkomsten beoogde.

Elk een en in het bijzonder de canselarij zal wel begrijpen, en ik bewijs het, dat zulke ellendige middelen niet de mijnen zijn, dat ik behalve mijne zielenkracht geene waarborg voor mijne veiligheid behoef en dat ik ook het algemeen welzijn alleen ten doel heb.

JOSEPH.

Weenen in Julij 1786.

Aan denzelfden.

MYNHEER DE CANSELIER!

Het wezenlijke in het beheer der justitie, zoo wel in civile als in criminele gevallen, hangt volgens mijne gedachten hoofdzakelijk af van de goede keus der leden van de regtbanken ter eerster instantie, welke de zaak onderzoeken en dezelve in een helder daglicht stellen, dewijl de oude spreuk hier volkomen geldt: *Quod si dederis mihi factum, dabo tibi legem.* Door de inrigting, zoo bij het *septemviral* als bij de koninklijke tafel vastgesteld, is den pleiters in het

koningrijk in *appellatorio* en *revisorio* genoegzame gelegenheid gegeven; ook kan de *septemviral* tafel het oppertoevoorzigt over het gansche beheer zeer goed waarnemen.

Het komt aldus alleen op de eerste instantie aan. Het gemak der pleiters, aan de eene zijde en hunne zekerheid aan den anderen kant schijnen verscheidene maatregelen te vorderen; die met elkander in verband staan. Het eerste zoude in elk komitaat, in elke koninklijke stad eene eerste instantie vorderen, doch de zekerheid vordert eene welgevormde regtbank van uitgekozene, geschikte en in getal genoegzame raden, zoo als bij voorbeeld de vijf thans verbeterde districtbanken zijn. Er kan aldus slechts eene zoodanige voordragt plaats hebben, welke in elk komitaat en in elke koninklijke vrijstad, zulk eene bestendige regtbank (*Judicium continuum*) bepaalt, welke alle wezenlijke processen en criminele zaken, zij mogen dan van veel of van weinig belang zijn, onderzoeken en beslissen, en waarvan het appel voor de koninklijke tafel moet worden gebragt, of alle regtbanken bij de komitaten of bij de magistraat in de steden zoo wel in civile als criminele zaken moeten geheel ophouden te bestaan, en in de plaats daarvan, even zoo veel uitdrukkelijke districtbanken opgerigt worden, zoo als thans de koninklijke commissarissen zijn en aldus ook vijf meer als er thans bestaan, bij welke over alle processen gehandeld en bij welken ook alle criminele mis-

dadigers verhoord en gevonnisd zouden moeten worden. Elk van deze distrikt banken moest dan noodwendig in twee kamers worden afgedeeld.

Welke van deze twee geregtsverordeningen het verkieselijkste is, en hoe, wanneer men de komitaten en stedelijke regtbanken de voorkeur geeft, dezelve zonder zeer groote kosten, doch op eenen voldoenden voet, en door kundige en geschikte mannen bezet, zullen kunnen worden daargesteld, mits de thans bestaande vijf distrikt regtbanken worden opgeheven, deswege verzoekt ik eene uitgewerkte opgaaf benevens eene berekening daarvan.

Hier bij moet wel in het oog gehouden worden dat de gezamenlijke beambten bij de komitaten, die zoo wel als de Koninklijke Commissarissen alleen in staatkundige en finantiele aangelegenheden werkzaam kunnen zijn, niets met het justitiele te doen moeten hebben, het regt van gratie alleen uitgezonderd, het welk de Koninklijke Commissarissen, als gedelegeerden van den Koning, is toegekend. Ook moet men niet uit het oog verliezen, dat alle bezwaren des landmans en de verdrukking van onderdanen, van welk eenen aard ook, nooit voor de regtbank zullen komen, doch alleen door staatsbeambten onderzocht en beslist zullen worden.

Deze mijne meening zult gij der Canselarij, het Concilium en de tien Commissarissen mededeelen, om daarover, voor zoo ver het de staatkundige en finantiele beheering betreft, hunne

gedachten te vernemen, waartoe ik de instructie voor de distrikt ambtenaren in de Duitsche Provincien om dezen arbeid gemakkelijk te maken, hier bij voeg.

JOSEPH.

Weenen in Julij 1786.

Aan denzelfden.

MYNHEER DE CANSELIER!

Ik zal de overeenkomst welke tusschen de vicegespanschappen en de komitaten en de Koninklijke Commissarissen bestaat, nog eenigzins verder uit elkander zetten.

De tien Commissarissen zijn door mij aangesteld, als mannen welke met mijne gevoelens en grondstellingen bekend zijn, en die op derzelver uitlegging verbreiding en opvolging moeten letten en die aldus als een intermediair tusschen het *Concilium* en de komitaten zoo lang zullen moeten bestaan tot dat de vooroordeelen meer verwijderd, de overtuiging van het goede meer verbreid, het *Concilium* met minder werktuigelijke geschriften overladen en alle deelen der administratie der staatkunde, der finantien, der belastingen, des koophandels tot eene eenvoudigere vereeniging zijn gebragt, dan zullen deze posten ontbeerlijk worden, doch kan men wel hopen dat dit alles zoodanig reeds bij het volgende geslacht zal plaats vinden.

Hier uit volgt nu natuurlijk dat deze Commissarissen geene bureaux noodig hebben, waarin men alleenlijk de stukken zonde behoeven aan te nemen, te registreren en te revideren. Alle zaken moeten in eenen ordentlijken loop tusschen de komitaten en het *Concilium* worden voortgezet, even als of er geene Koninklijke Commissarissen bestonden.

Even zoo is het ook verkeerd wanneer de komitaten onmiddelijk aan de Canselarij en deze weder aan de komitaten schrijven, met uitzondering in zoodanige gevallen, welke zeer geheim of zeer dringend zijn of wanneer de zaak gevaar liep ontdekt of vertraagd te worden, het welk toch maar zeer zelden kan plaats hebben.

Het staat dus alleen vrij aan den Koninklijken Commissaris om bij de aan hem onderhoorige vice gespannen inzage van hunne registers en minuten te vorderen, wanneer hij dit verkiest en waarop hij zich kan verlaten. Hij moet alle klagten tegen de ambtenaren van de komitaten aanhooren, dezelve beoordeelen, de klagenden den weg te wijzen, de aangeklaagden in persoon verhooren of doen verhooren, en inzonderheid alle misbruiken doen afschaffen. Hij behoeft geen volledige berigten in te zenden, behalve dan, wanneer hij het *Concilium* iets nuttigs voor te dragen heeft of eene verandering in de gegevene bevelen of bij het personeel der ambtenaren noodig mogt zijn, welk laatste hij ook alleen mag doen wanneer het geschied is, even als eene kennis-

geving moet berigten, dewijl hij het regt heeft, de vice gespannen alleen uitgezonderd, alle overige posten aan te stellen en ook weder te kunnen ontslaan.

Met de Canselarij heeft hij alleen in bovengemelde gevallen, of wanneer hij een algemeen bevel dat het *Concilium* niet geven kan, ten beste van den lande, en ter bevordering van den dienst onverwijld noodig meent te hebben, eene onmiddellijke briefwisseling te houden, of aan dezelve verslag of antwoord te geven het welk de chef van het *Concilium* of iemand van de Hof-Canselarij van hem zoude kunnen verlangen. Ik zeg hier voorbedachtelijk de chef, want en van het *Concilium* en van ambtswege moet de correspondentie steeds door decreten van de Canselarij en door deze met de komitaten gevoerd worden, doch de chefs der *Conciliums* en die van de Canselarij moeten volijverig ter bevordering van het goeden, de daar toe dienende bevelen en ter verhindering van alles wat nadeelig zoude kunnen zijn eene particuliere briefwisseling met de Commissarissen houden, waar bij zij met dezelven in alle bijzonderheden zullen hebben te treden, hoedanig de gegevene bevelen moeten verstaan en uitgelegd worden, en hoedanig dezelven door elk een moeten opgevolgd worden. Zij zullen hen de klagten die zij vernemen, de verbetering hunner districten zoo zij die zelfs mogten ontwerpen of dat die door anderen kon worden opgegeven, mededeelen, met een

woord, broederlijk en vriendschappelijk met hen handelen, en alles wat hun mogelijk is, met ijver tot het algemeen welzijn verrigten.

JOSEPH.

Weenen in Julij 1786.

Aan denzelfden.

MYNHEER DE CANSELIER!

De voorregten en de vrijheden van den adelstand en van de natie bestaan in alle landen en gemeenebesten in de wereld, niet daarin dat zij tot de algemeene lasten niets bijdragen, in tegendeel hunne lasten zijn in Engeland en in Holland veel zwaarder dan ergens anders; maar zij bestaan daarin alleen, zich zelven, voor den staat en het algemeen behoorlijke lasten op te leggen, en door hunne bewilliging verhooging of de vermeerdering der belastingen voorgaan. De vrijheid der personen is zeer wel te onderscheiden van die hunner bezittingen; met betrekking tot welke de goedbezitter, niet de edelman, maar alleen de landbouwer, de werkman, de vetweijer, en in de steden alleen de burger, en langs de wegen alleen de reiziger de lastdragende zijn, en waar omtrent allen naar mate van hunne bezittingen of inkomsten volmaakt met elkander gelijk moeten staan.

JOSEPH.

Weenen in Julij 1786.

Aan denzelfden.

MYNHEER DE CANSELIER!

Het is waarlijk zeer ligt en gemakkelijk wanneer men zijne presidialen autoriteit in alles doet gelden, en voor het overige in alles den gewonen slender volgt, zonder zich te bekommeren of na te zien of al het goede wat bevolen wordt wel geschiedt. Wanneer de Commissarissen zoodanig handelen ten aanzien van hunne onderhoorigen, de vice gespannen, met betrekking tot de staatregters en deze op hunne beurt weder jegens de dorpregters, dan heeft de staat niets anders dan eene papieren beheering, zoo als thans het geval is, en waarin namelijk zeer veel geschreven maar niets gedaan wordt.

Hier mede verklaar ik volledig, wanneer men mij slechts begrijpen wil, mijnen wil en mijn gevoelen over alle staatkundige onderwerpen. Deze moeten evenwel van nu af aan van alle regterlijke zaken geheel afgescheiden zijn en blijven. Ik had te dezen aanzien wel is waar de reeds lang verwachte en de zoo zeer noodige voordragt van de septemviral tafel kunnen afwachten; doch daar ik vermoed dat dezelve niet overeenkomstig zal zijn aan de grondstellingen die mij alleen als echt en waar voorkomen, zoo wil ik de canselarij bij voorraad mijne gevoelens over dezelve ter verdere overweging bekend maken.

Weenen in Julij 1784.

JOSEPH.

Aan denzelfden.

MYNHEER DE CANSELIER!

— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — uit dit alles volgt dus dat alles wat met *nos universitas* begint en voorwaarts of rugwaarts daar heen leidt of daar uit ontstaat bij de gezamenlijke komitaten ophoudt te bestaan en in het vervolg vermeden moet worden. In het meervoudig heet het: *nos status Regni Hungariæ*. Deze met hunnen Koning in eenen landdag vergaderd, zeggen *Statuimus* enz. De komitaten evenwel zijn enkelvoudig, die geene meervoudige spreekwijze behoeven te volgen; en alleen in dit enkele geval wanneer de gedeputeerden tot den landdag door dezelven verkoren moeten worden, kunnen er buitengewone vergaderingen bij de komitaten plaats hebben.

De vice-gespan is niet anders dan de door den Koning aan deze afdeelingen toegevoegde man, die alle berigten moet doen en alle bevelen naauwkeurig moet opvolgen, men moet hem dus in alles behulpzaam zijn, wat tot het uitoefenen van zijn ambt noodig is, doch in tegendeel hem ook niets opdragen wat hem in het waarnemen van zijnen post zoude hinderlijk kunnen zijn, en hem den schijn of de gedaante van eenen gezagvoerder zoude kunnen geven, ook moet hij niet met formaliteiten of schrijve-

5

rijen zich behoeven op te houden, of zijne verantwoordelijkheid met de Assessoren deelen zoo als dit anders de gewoonte is. Tot het uitoefenen van zijn ambt moet hij alleen zoodanige onderhoorigen hebben, die hem uit de onderscheidene gedeelten van het komitaat alle gebeurtenissen berigten, het plaatselijke in oogenschouw nemen, de bevelen bekend maken en voor derzelver opvolging waken; den onderdaan tegen verdrukking beschermen, den militair hulp bewijzen, op de betaling der lasten het oog houden en overal veiligheid, rust en orde verzekeren. Deze ondergeschikte commissarissen, stoelrigters, of hoedanig zij genaamd mogen worden, het zij hunne afdeelingen, districten of processen heeten, kunnen zoo of anders getituleerd worden, de naam is onverschillig, wanneer de wezenlijkheid van de zaak slechts bestaat. Derhalve moet de vice-gespan altijd den oudsten of den geschiktsten stoelrigter bij zich in zijne woonplaats hebben, op dat deze de voorkomende gevallen gedurende de reizen van den vice-gespan, die hij dikwerf in een jaar door zijn komitaat moet doen, of bij eene andere afwezigheid zijne plaats zoude kunnen vervullen. Hij moet wijders eenen secretaris en de noodige schrijvers hebben, welke zijne correspondentien en zijn journaal houden, doch zijn gansche bureauwerk moet in niets anders bestaan dan in dit journaal, in hetwelk de dagteekening van alle ontvangene bevelen en ingekomene bezwa-

van dag voor dag behoorlijk moeten aangeteekend worden. Hier bij moet naauwkeurig alles worden opgeteekend wat daar mede in betrekking staat en voornamelijk, welke de berigten van den stoelrigter daaromtrent zijn geweest; namelijk alles extractsgewijs, want de stukken zelf worden toch altijd bij hem bewaard. Raadvergaderingen, assessoren, protocol en dergelijke zijn allen nuttelooze en tijdverspillende zaken.

JOSEPH.

Weenen in Julij 1786

Aan den Prins van KAUNITZ.

MYN PRINS!

Tot aan den 6den ben ik in Lemberg gebleven, na dat ik te voren een koerier uit Kiow had gekregen, en vervolgens reisde ik over Brodi naar Cherson waar ik den 14den aankwam. Op de reis daar heen had ik te Korsun nog eene ontmoeting met den Koning van Polen, waarmede ik mij eenigen tijd onderhield. Ik verliet hem met alle teekenen van vriendschap en betuigde hem dat ik de rijksconstitutie als waarborg der traktaten van 1775 opregtelijk zoude handhaven.

Te Cherson werd ik namens de Keizerin door den zoon van den beroemden ROMANZOW en door

5.

den graaf SCHUWALOW ontvangen; ook vond ik mijnen internuntius te Konstantinopel, den baron HERBERT, reeds ten huize van mijnen consul.

Ik reisde de Keizerin tot aan Koidac te gemoet en reed in gezelschap van haar en van de gravin BRANIKY naar Cherson terug ook was mijn ambassadeur te Petersburg de graaf van KOBENZEL daarbij.

Het gevolg der oppergebiedster van Rusland was zeer schitterend en behalve de Vorsten van POTEMKIM, LIGNE en de Prins van Nassau bevonden zich de ambassadeurs van de Fransche, Engelsche en Napolitaansche hoven bij den stoet. De graaf VON KOBENZEL, de Baron VON HEBERT en de gezant der Keizerin te Konstantinopel, de heer VON BULGAKOU, bevonden zich mede in haar gevolg.

Ik ben voornemens de Krim te doorreizen, wanneer ik het belangrijkste daarvan gezien heb, zult gij mijne aanmerkingen daar over ontvangen. Voor het overige beveel ik u het welzijn mijner Staten, die ik aan uw verstandig bestuur toevertrouw, en ik ben met onveranderlijke gevoelens van achting en toegenegenheid uw

JOSEPH.

Cherson in Mei 1787.

Aan denzelfden.

MYN PRINS!

Toen ik met de Keizerin van Cherson afreisde, moesten wij den weg nemen over Bereslau en van daar lieten wij ons in eene sloep overzetten naar het eiland Taman. Van Taman reisde ik met de oppergebiedster van Rusland verder door Taurie over Perecop en hier bezag ik de beroemde linien die de Vorst van DOLGURUCKOU in 1771 stormenderhand veroverde.

Twee dagen daar na zag ik Batschkiserai de voormalige residentie des Chans, wijders Inkerman en eindelijk de zeehaven Sebastopol, welke door de daar toen ter reede leggende vloot een heerlijk gezigt opleverde.

Hierop bezochten wij nog het overige gedeelte der landen Karasu, Basarij, Theodosia, Kamenoi, Most enz. Den 13 nam ik afscheid van de Keizerin, en ik reisde van Cherson naar Lemberg en van daar hoop ik spoedig Weenen en u te zullen zien.

Taurie, dat de twistappel van eenen bloedigen oorlog tusschen Rusland en de Porte kan worden, heeft niets bijzonders. Een vruchtbaar doch onbevolkt land, dat slechte steden en geringe dorpen heeft, en het geen nog de sporen draagt van het verblijf der Tartaren.

De voordeelen die Rusland van het bezit dezer Provincie heeft, zijn met dat al zeer belangrijk voor dat rijk. Het kan de Musulmannen na de

vernietiging van derzelver vloot op het uitersten brengen, het kan Stambol doen sidderen, en bovendien ligt daar de weg naar Paros en den Hellespont die men aan de zijde van Romelien noodwendig moet in bezit houden.

Vaarwel KAUNITZ.

Uw JOSEPH.

In Junij 1787.

Aan eene Dame.

MEVROUW!

Ik zie de verpligting van eenen Monarch niet dat hij aan elken zijner onderdanen eenen post zoude moeten geven, om dat hij een edelman van geboorte is. Hebt gij bij uw verzoek belangrijker beweeggronden aangevoerd? Gij zeidet dat uw overleden gemaal een verdienstelijk generaal geweest is, en dat hij een kavalier van aanzienlijke geboorte was, en daarom belooft gij u van mijne genade voor uwe familie eene compagnie bij het voetvolk voor uwen tweeden Zoon, die zoo even van zijne reizen is terug gekomen, te verkrijgen.

Mevrouw! men kan de zoon van eenen generaal zijn, zonder eenige den minsten aanleg tot officier te hebben. Men kan een kavelier van eene zeer goede familie zijn, zonder eenige andere verdiensten te bezitten dan die dat men door de nukken van het toeval een edelman is geworden.

Ik ken uwen zoon, en ik weet wat er toebehoort om een goed officier te zijn, en uit het gezigtspunt van mijne begrippen ten aanzien van beiden vind ik dat uw zoon het karakter eens krijgsmans niet heeft, en dat hij zich veel te veel op zijne geboorte laat voorstaan, om zich te kunnen vleijen dat hij eenmaal in staat zoude kunnen zijn om zijn vaderland die diensten te bewijzen die hetzelve als krijgsman van hem zoude kunnen vorderen.

Ik moet u bovendien beklagen Mevrouw! dat uw zoon noch tot officier noch tot staatsman noch tot priester deugt; met een woord dat hij nooit iets anders kan worden dan een edelman, het geen hij dan ook van ganscher ziel is.

Wees ondertusschen dankbaar aan het u zoo gunstige lot, het geen, terwijl het aan uwen zoon alle bekwaamheden heeft ontzegd, hem tevens in het bezit van aanzienlijke rijkdommen gesteld heeft, waardoor hij eene genoegzame vergoeding erlangt en waardoor hij tevens mijne genade zeer gemakkelijk kan ontberen.

Ik hoop dat gij onpartijdig genoeg zijt om de oorzaak in te zien en de reden te billijken die mij noodzaken om u zoodanig een antwoord te geven. Het zal u veelligt onaangenaam zijn, doch ik was daar toe verpligt.

Vaarwel Mevrouw!

Uw genegen

JOSEPH.

Lachsenburg den 4 Augustus 1787.

Aan FERDINAND Graaf VON TRAUTMANSDORFF, Minister in de Nederlanden.

WAARDE GRAAF!

In de daad, het kan de opmerking van eenen wijsgeer niet ontgaan, dat er zich sedert eenigen tijd een geest van wederspannigheid over Europa heeft verspreid, welke zoo veel te meer de aandacht tot zich trekt daar wij eene eeuw beleven in welke goede Koningen regeren.

Bij het ontluiken der wijsbegeerte was men in eenen twijfelachtigen toestand. Men had zich van de verlichting in den burgerlijken stand, meer orde en meer gehoorzaamheid voor de wetten beloofd, daar dezelve op de goede gezindheid van goede onderdanen had moeten werken.

Het zoude veellijk een doolhof voor het menschelijke verstand zijn, wanneer men de oorzaken, die al deze onrustige bewegingen heeft doen ontstaan, wilde opsporen, doch met dit alles is het opmerkelijk, dat Frankrijk door het ondersteunen van Amerika de zucht tot vrijheid stof tot nadenken heeft gegeven.

Holland was de eerste staat in Europa die door de arristocratische heerschzucht van eenige bewindhebbers tot onderlinge oneenigheid kwam, tot dat eindelijk de Pruissen den vrede in het erfdeel van Oranje herstelden.

De Belgen begonnen als naburen der Hollanders zich ook te verheffen. Mijne eigene onderdanen verzetteden zich tegen de verordeningen die ik tot welzijn van deze provincien maakte en aan de spitse van het Janhagel stonden de edelen der natie! zelfs Frankrijk volgde deze verwarring van zaken door het bijeen roepen der notabelen; het volk waande nog onder de regering van HENDRIK IV te leven en beloofde zich van de welsprekendheid hunner representanten zeer veel. De menschen verlangen met drift eene vrijheid die hun nadeelig zal worden; dewijl de meesten daarvan een ongepast gebruik zullen maken.

Mogten allen, die invloed op de opvoeding en op de volkstemming hebben, den onderdaan begrijpelijk maken, dat de meeste revolutien niets anders dan eene opstoking der heerschzucht van eenige weinigen zijn, dat deze het volk alleen tot het volvoeren van hunne ontwerpen gebruiken en dat de gelukkige uitslag van eene volksverheffing niet dan met stroomen bloeds gekocht kan worden. Bijna waren de eeuwen van ALBA en die der Dragonnades weder terug gekomen, wanneer niet de genius eener hoogere magt den olijftak over Europa gezwaaid had, en de woelingen der minsnoegen tot zwijgen had gebragt.

De gebeurtenissen in de Oostenrijksche Nederlanden, hebben mij verdrietelijke oogenblikken veroorzaakt, en dit volk zal zich met moeite

die genegenheid weder kunnen verwerven, die ik eenmaal voor hetzelve koesterde.

JOSEPH.

Weenen in September 1787.

Aan eenen zijner Vrienden.

MYN VRIEND!

Wanneer er eenmaal een *Nero* en een *Dyonys* bestonden, die de grenzen hunner magt overschreden, wanneer er eenmaal dwingelanden waren, die een misbruik maakten van de magt die het lot hun geschonken had, is het dan daarom billijk dat men, onder voorwendsel van de regten eener natie voor de toekomst te beveiligen, eenen Vorst alle mogelijke hinderpalen, in zijne regerings-verordeningen, in den weg stelt, wanneer hij niets anders dan het welzijn zijner onderdanen bedoelt?

Ik heb sedert mijne komst tot de regering mij altijd beijverd om de vooroordeelen tegen mijnen stand te overwinnen, mij alle moeite gegeven om het vertrouwen van mijn volk te verkrijgen, en sedert ik den troon beklommen heb, heb ik menigmalen bewijzen gegeven, dat het welzijn mijner onderdanen mijn vurigst verlangen was, dat ik om dit doel te bereiken geenen arbeid, geene moeite en zelfs geene onaangenaamheden vreesde, en dat ik de middelen zorgvul-

dig overwoog die mij nader aan dat doel konden brengen, en niettegenstaande dit, vind ik in mijne hervormingen overal tegenstand van de zulken van wien ik dit het minste zoude hebben kunnen vermoeden.

Als Monarch verdien ik het mistrouwen mijner onderdanen niet; als regent van een groot rijk moet ik den omvang van den ganschen staat voor oogen hebben, dien ik met eenen oogenopslag overzie en ik kan op de afzonderlijke stemmen van enkele provincien, die alleen hun eigen belang bedoelen, niet altijd acht geven.

Al het afzonderlijke welzijn is eene hersenschim, en wanneer ik aan de eene zijde iets moet verliezen in mijn doel om enkelen gelukkig te maken moet ik aan de andere zijde alles winnen, wanneer ik het welzijn van het algemeen daarstel; doch hoe weinigen begrijpen dit.

Wanneer ik onbekend met de pligten van mijnen stand was, wanneer ik niet de zedelijke overtuiging had, dat ik door de Voorzienigheid bestemd ben om mijne kroon, met al den daaraan verknochten last te dragen; dan zoude misnoegen, ontevredenheid met het lot van mijn leven, en den wensch van niet te bestaan, de gevoelens moeten zijn die onwillekeurig in mij zouden opkomen.

Ik ken evenwel mijn hart, ik ben van de eerlijkheid mijner oogmerken in mijne ziel overtuigd en hoop, dat wanneer ik eenmaal niet meer zijn zal, de nakomelingschap, meer billijk,

meer regtvaardig en meer onpartijdig zal onderzoeken, nagaan en beoordeelen hetgeen ik voor mijn volk gedaan heb.

JOSEPH.

Weenen in October 1787.

Aan eene Dame.

MEVROUW!

Gij kent mijn karakter, gij weet dat ik het gezelschap van dames als eene aangename verpoozing van mijne bezigheden beschouw; doch dat ik mijne grondstellingen nimmer aan het schoon geslacht heb opgeofferd; dat ik de aanbevelingen van dames slechts zeldzaam, en alleen dan wanneer een waardig man daar van het voorwerp is, gehoor geef, terwijl bovendien een kundig en braaf man mij niet lang onbekend blijft.

Twee van uwe zonen zijn reeds geplaatst; de oudste, die nog geene twintig jaren bereikt heeft, is Ridmeester bij mijn leger, en de daarop volgende verkreeg door mijnen broeder den Keurvorst een kanonnikaat in Keulen. Wat verlangt gij dus nog meer.

Moest de eerste niet reeds Generaal zijn en de tweede een Bisdom hebben?

In Frankrijk was dit waarlijk eenmaal het gebruik, zelfs de Koninklijke Prinsen kommanr

deerden op hun achttiende jaar reeds de legers in Spanje. Maar zij werden ook door den Generaal STAHRENBERG zoo dikwerf tot ritereren genoodzaakt, dat deze heeren zoo lang als zij leefden geene andere manoeuvres meer hebben kunnen leeren.

Men moet opregt aan het hof, gestreng in het veld, een stoicijn zonder hardvochtigheid en grootmoedig zonder zwakheid zijn, en zich door regtvaardige daden de achting zijner vijanden weten te verwerven. — En deze gevoelens Mevrouw! zijn de mijnen,

JOSEPH.

Weenen in December 1787.

Aan VAN SWIETEN.

MYNHEER!

Tot nu toe was de evangelische godsdienst in mijne Staten onderdrukt, en de belijders daarvan werden als vreemdelingen behandeld, burgerlijke regten, het bezit van goederen, waardigheden en eereposten alles werd hem ontroofd. Reeds bij den aanvang van mijne regering had ik besloten mijne kroon door de liefde van mijn volk te versieren, grondstellingen in het regeringsontwerp te brengen, die zonder onderscheid grootmoedig en regtvaardig waren; dien ten gevolgen gaf ik verdraagzame wetten, en

ontlastte de protestanten van het juk dat verscheidene eeuwen lang op hunne schouders gedrukt had.

Het fanatismus zal voortaan in mijne Staten alleen bekend zijn door de verachting die ik daar voor gevoel. Niemand zal wegens zijn geloof voortaan verongelijkt worden, niemand zal in het vervolg genoodzaakt worden om den Godsdienst van den Staat aan te nemen, wanneer hij het niet uit overtuiging doet en wanneer hij andere begrippen van de gelukzaligheid koestert.

De tooneelen der afschuwelijke onverdraagzaamheid moeten geheel uit mijn rijk verbannen worden. Gelukkig dat er nog geene offers zijn gevallen zoo als CALAS en SIRVEN en dat zulk eene schandvlek geene der voorgaande regeringen heeft bezoedeld.

Wanneer in voorgaande tijden de wil des Monarchs aanleiding tot onregtvaardigheden gaf, wanneer de grenzen van de uitvoerende magt overschreden werden en de persoonlijke haat daar onder eene rol speelde, dan kan ik niets meer doen dan dat ik die Koningen beklaag die verder niets anders zijn geweest dan Koning.

De verdraagzaamheid is het gevolg van die weldadige verlichting die zich thans over Europa verspreidt, en welke de wijsbegeerte ten grondslag en groote mannen tot stichters heeft. Zij is een sprekend bewijs van den voortgang van den menschelijken geest en het gezond verstand die zich door de duistere wege des bijgeloofs eenen

weg hebben gebaand die eeuwen te voren door ZOROASTER en door CONFUCIUS bewandeld is, en die nu tot geluk des menschdoms eenen landweg voor de menschen is geworden.

JOSEPH.

Weenen in October 1787.

Aan FREDERIK WILLEM II., Koning van Pruissen en Keurvorst van Brandenburg.

MYNHEER BROEDER!

In de daad het valt mij onaangenaam dat ik mij genoodzaakt zie, de door Uwe Majesteit aangebodene bemiddeling, ten aanzien van de oneenigheden die ik met de Porte heb, op het vriendschappelijkste te weigeren.

Ik heb den degen getrokken en ik zal denzelven niet weder opsteken voor dat ik volledige genoegdoening heb, en ik weder heb gekregen wat men voormaals mijn huis ontnomen heeft.

Uwe Majesteit is Monarch, en als zoodanig zijn u al de regten der Koningen niet onbekend; en is de onderneming tegen de Ottomanen wel iets anders dan eene regtvaardige poging om de provincien welke door de gebeurtenissen des tijds en andere omstandigheden aan mijne kroon ontroofd zijn, terug te krijgen!

De Turken, en mogelijk niet zij alleen, heb-

ben het tot een grondstelsel aangenomen om het geen zij in ongunstige tijden verloren hebben, bij de eerste gelegenheid weder terug trachten te krijgen; dat wil zeggen dat men het noodlot zijnen loop laat nemen en zich aan de schikking der Voorzienigheid onderwerpt.

Het huis van Hohenzollern is op deze wijze ten toppunt van deszelfs grootheid gekomen. ALBRECHT VAN BRANDENBURG vond zijne grootheid in het hertogdom Pruissen en zijne navolgers verdedigden bij den vrede van Olivia de souvereiniteit van dat land. Uwer Majesteits overleden oom ontnam mijner moeder Silezie, in eenen tijd, toen zij, door vijanden omringd, geenen anderen steun vond dan in de grootheid harer ziel en in de getrouwheid van haar volk.

Wat hebben de hoven die destijds zoo veel over het evenwigt van Europa uitbazuinden, wat hebben zij als eene vergoeding aan het huis van Oostenrijk wegens de in deze eeuw door hetzelve verlorene bezittingen, aangeboden of toegewezen?

Mijne voorvaders moesten bij eenen onregtvaardigen vrede, Spanje; vervolgens Napels en Sicilie, eenige jaren daarna Belgrado en de Vorstendommen in Sicilie, wijders Parma, Piazenza, Guastalla en te voren ook Tortona en een gedeelte van Oostenrijksch Lombardye aan hunne naburen afstaan.

Heeft Oostenrijk daar voor eenige aanwinst van belang gekregen? Een gedeelte van het Koningrijk Polen en hiervan heeft Pruissen een beter

aandeel dan ik. — Ik hoop dat Uwe Majesteit mijn besluit om de Porte te beoorlogen, zoodanig billijk zal vinden dat zij de regtvaardigheid mijner aanspraak niet zal miskennen, en dat Uwe Majesteit niet minder mijn vriend zal zijn, al is het dat ik de Muselmannen een weinig zal kwellen.

Uwe Majesteit kan zich verzekerd houden, dat ik bij dergelijke gelegenheden dezelfde grondstellingen, ten aanzien van den weg ter wederverkrijging van verlorene bezittingen, zal in het oog houden, waar door dan alle bemiddelings pogingen eenige jaren zullen kunnen rusten.

Ik beveel mij in de voortduring uwer vriendschap, en ben met veel hoogachting.

Van Uwe Majesteit

De Vriend en goede Broeder

JOSEPH.

Weenen in Januarij 1788.

Aan FRANS KAREL, Vrijheer VON KRESSEL, President van de Geestelijke en Stichtings-Hofcommissie.

MYNHEER DE PRESIDENT.

De onvermoeide zorgvuldigheid, die ik sedert mijne komst tot den troon heb aangewend ter verbreiding van het onderwijs in de echte grond-

stellingen van de geloofsleer, ter herstelling van de zuiverheid en de verhevene waardigheid van den godsdienst en ter verbetering der zeden; zijn genoegzame bewijzen van den ijver dien ik ten besten van den godsdienst gevoelde. Met dergelijke oogmerken bezield, heb ik in den loop van weinige jaren verscheidene bisdommen en domkapittels nieuw gesticht, anderen behoorlijke fondsen aangewezen, in alle provinciën van mijn rijk het aantal der pastorijen en plaatselijke kapellaanschappen, naar de behoeften, aanmerkelijk vermeerderd, verscheidene kerken, pastoorswoningen en scholen, gedeeltelijk geheel nieuw gebouwd, en gedeeltelijk aanmerkelijk doen verbeteren. In elk mijner landen heb ik tot vorming der zielenherders algemeene seminariums en priesterhuizen gebouwd, en eindelijk om het bedelen der monnikken, hetwelk even zoo vernederend voor den godsdienst als schandelijk voor de geestelijke orde is, en bovendien voor den landman eenen bezwarenden en drukkenden last is, te doen ophouden, heb ik aan dezelven reeds in eenige landen genoegzame inkomsten doen aanwijzen.

Ter oprigting van zoodanige belangrijke en heilzame doeleinden, beschouwde ik het als een hulpmiddel, eenige zoo voor den staat als voor den godsdienst ontbeerlijke, en voor een gedeelte ook veel lastige kloosters op te heffen en eenige prebenden in te trekken, om derzelver inkomsten meer overeenkomstig derzelver

eigenlijke bestemming ter bestrijding der vermeerderde, doch tevens nuttige uitgaven te doen strekken.

Daar evenwel uit dit nieuw opgerigte godsdienstige fonds, tevens een groot aantal der in de wereld terug gekeerde geestelijke personen van beider seksen, en hunne dienstboden onderhouden moeten worden, dewijl mijne voorzorg niet vergunde, dat enkele personen bij de, tot welzijn van den staat en van den godsdienst, gemaakte verordeningen op eenige wijze hoegenaamd zouden lijden, en het bedrag van dit godsdienstig fonds daar door aanmerkelijk moest verminderen en tot zulke veelvuldige betalingen niet toereikende zoude zijn, en de publieke schatkist, vooral thans bij de oorlogstoerustingen, daaraan geene verdere voorschotten kan doen, zoo geloof ik dat ik van de goede gezindheid der gezamenlijke geestelijkheid van mijne duitsche erflanden mag verwachten, dat dezelve ter eere Gods, ter verbreiding van den godsdienst en der goede zeden en ten beste van de kerk zelve en hare bedienaars, de onmiddellijk daarmede verbondene oogmerken zullen ondersteunen, en ter instandhouding en duurzaamheid van het godsdienstig fonds, voor eenigen tijd, een gering aandeel hunner inkomsten daartoe zullen bijdragen.

In deze verwachttng bepaal ik, voor het tegenwoordige militair jaar 1788, voor de gezamenlijke geestelijkheid der Duitsche erflanden,

6.

eene aan de behoefte van het godsdienstig fonds geevenredigde bijdragen en wel op de volgende wijze:

1°. De bezitters van eene geestelijke prebende die volgens de tot maatstaf genomene omslag van den jare 1782, slecht 600 fl. of minder inkomsten hebben, zullen van deze bijdrage geheel vrij zijn.

2°. Alleen de overige en een grooter inkomen genietende geestelijke personen, de wereldlijken zoo wel als de Priesterlijken naar mate van hunne inkomsten, zonder daar van iets anders dan de passive schulden der gestichten en kloosters te kunnen aftrekken, zullen eene aan elkander geevenredigde bijdragen betalen.

3°. Naar volgens de eigene opgave en voor elk berekende inkomsten der gezamenlijke geestelijkheid moet elk van het bedrag daarvan betalen 7 fl. 30 kr. Van het honderd of $\frac{4}{12}$ kr. van de gulden, waar van op den hier nevens gevoegden staat het bedrag voor elk in het bijzonder te zien is.

4°. Bij stiften en kloosters wordt de betaling niet van enkele personen, maar van de inkomsten der gansche gemeente gevorderd, terwijl het aan de kapittelen wordt vrij gelaten de verdeeling daarvan onderling naar goedvinden te doen.

En deze, naar het mij voorgelegd ontwerp goedgekeurde, bijdraag belasting, zal door de daar toe benoemde beambten van het godsdienstig

fonds worden bekend gemaakt en ontvangen worden.

JOSEPH.

Weenen den 28 Februarij 1788.

Aan den Veldmaarschalk LASCY.

De oorlog met de Porte, dien ik volgens mijn tractaat met Rusland ondernomen heb, zal aan duizenden van mijn leger aangenaam zijn.

Ik houde mij verzekerd, dat het u eene innerlijke vreugde is, dat ik u vriendelijk uitnoodig om den veldtogt in mijn gezelschap mede te maken. Tevens draag ik aan u op het oppertoeverzigt over mijn leger, en over alles wat tot den veldtogt behoort, naardien wij om met de Russen de Ottomannen te beoorlogen zijn uitgemarcheerd.

Gij hebt u door uwe vaderlandsliefde roemrijk doen opmerken; Gij, LAUDON en HADIK zijn Generaals, wier dienst ik zoodanig moet beschouwen als of zij zich vrijwillig aan mijn huis hadden toegewijd. Want jaren roem en volkomene vervulling van pligten zouden mij alle aanspraak op voortzetting van dien dienst benemen.

Ik ben overtuigd dat gij niet onverschillig omtrent mijne tevredenheid zijt, en dat gij bereid zijt aan Oostenrijk uwe jaren, uwe kunde en uw leven bij elk voorkomend geval op nieuw

ten offer te brengen, en deze zijn de redenen die mij bewogen hebben om u tot kommanderend-Generaal te benoemen.

Nooit zal ik ondankbaar voor uwe bewezene diensten zijn, bij geene gelegenheid zal het mij uit het geheugen gaan, dat gij alles verlaat wat immer het leven van een groot man gelukkig kan maken, om u aan den spitse der dappere Duitschers te stellen, om den aanvoerder mijner legioenen en mijn vriend te zijn.

Uw JOSEPH.

Weenen in Februarij 1788.

Aan den Prins VON KAUNITZ.

MYN KAUNITZ!

Het doet mij leed, dat ik genoodzaakt ben u te zeggen, dat de Ottomannische Porte de Keizerin van Rusland, mijne bondgenoote, den oorlog heeft gedeclareerd, dat er bereids vijandelijkheden hebben plaats gehad, en dat de bemiddeling die ik ter herstelling van de goede gezindheid tusschen beide die rijken heb aangeboden vruchteloos is afgeloopen.

Volgens de traktaten die tusschen mij en Rusland bestaan, kan ik der Keizerin de gevaren des oorlogs en de nadeelige gevolgen daarvan niet alleen overlaten. Ik zie mij genoodzaakt daaraan deel te nemen, en den grooten Sultan

te verklaren, dat ik hem en zijne onderdanen vijandelijk behandelen moet, tot dat Rusland en deszelfs bondgenooten, wegens het verbreken der traktaten en wegens het verkrachten van het regt der volken, dat deze barbaren, bij het gevangen nemen van den heer VON BULGAKOW, zich veroorloofd hebben te doen, eene genoegzame voldoening hebben verkregen.

Ik draag aan u den last op om het besluit dat ik genomen heb en mijne maatregelen tegen de Porte aan de gezanten der vreemde hoven bekend te maken, zoo als gij ook uit de bureaux der staats-canselarij eene circulaire aan alle Keizerlijke en Koninklijke ministers bij de vreemde Mogendheden zult doen afgaan, ten einde zij den uitgebarsten oorlog tusschen Oostenrijk en de Turken, volgens gebruik en langs den gewonen weg aan de hoven waar zij zich bevinden zullen bekend maken.

JOSEPH.

Weenen den 9 Februarij 1788.

Aan den Graaf DE MONTMORIN, Koninklijk Fransch Secretaris van Staat, Minister der Buitenlandsche Rijkszaken.

MYNHEER!

Het manifest der Porte is in zulk eene roerende en aanbevelenden stijl geschreven, dat ik zoude moeten gelooven, dat de Divan het-

zelve bij de eene of andere onberoemde akademie in Europa heeft laten opstellen.

Ik ben er ver van daan om de regten te onderzoeken, welke de Ottomannen zich daar bij veroorlooven aan te voeren, en die volstrekt geenen ingang bij iemand zullen vinden dan bij dezulken die Oostenrijk geen goed hart toedragen, of dezulken die de geschiedenis niet kennen.

Deze barbaren van het oosten, hebben langer dan twee honderd jaren alle mogelijke trouweloosheden jegens mijne voorgangers bedreven, traktaten geschonden, zoo dikwijls het voor hunne roofzucht dienstig was om overwinningen te maken, en alle oproerlingen ondersteund die zich tegen hunnen regtmatigen Koning verzetteden.

Onder FERDINAND I, werd de graaf ZAPOLYA, naderhand DE BATHORYS en BETHLEN GABOR en eindelijk ten tijde van LEOPOLD I, graaf TEKELY en RAGOZY alle mogelijke hulp van den grooten Sultan verleend.

Meineedig schonden zij alle vredeverbonden, en mishandelde de inwoners van Hongarye op de gruwelijkste wijze. Destijds toen Oostenrijk met andere vijanden in eenen oorlog was ingewikkeld, overvielen zij de grenzen des rijks gewapender hand, en gedroegen zich daar als canibalen.

Daarvan spreken deze barbaren in hun manifest tegen mij niet, maar integendeel zij roemen op de vriendschap die zij sedert 1740 aan Oos-

tenrijk hebben bewezen en wel op zulk eene onbeschaamde wijze, als of die genen die zoodanig geschreven hebben eene gansche andere natie was, als die welke zoodanig tegen ons gehandeld hebben.

De tijd is gekomen, waarin ik als wreker der menschheid optreed, waarin ik het op mij neem om Europa voor de verdrukking die het eenmaal van hen moest ondergaan vergoeding te bezorgen, en waarin ik het hoop zoo ver te brengen, dat ik de wereld van eene horde barbaren zal zuiveren die zoo lang het menschdom ten geessel zijn geweest.

JOSEPH.

In het leger bij Semlim, den 6 Julij 1788.

Aan KAREL, Prins van NASSAU, Generaal in Russischen, Franschen en Spaanschen dienst.

MYN PRINS!

De eerste veldtogt tegen de Ottomanen is voorbij; mijne legers hebben door hunne hierbij aan den dag gelegde dapperheid den roem vergroot, dien zelfs hunne vijanden hun niet kunnen betwisten.

Chotzim is door mijnen voortreffelijken Prins van SAXEN-COBURG, en Dubitza en Nowi door den beroemdsten veldmaarschalk van Europa ingeno-

men geworden. Sabatz heeft zijne poorten moeten openen voor den Generaal LASCY.

Volgens een verdedigingsplan hadden deze generaals op de beide einden der verdedigingslinie gemanoeuvreerd en een aanmerkelijk gedeelte der Moldaw en Bosniën bezet. Ik hield mij in het centrum tegen over den Grooten Heer en observeerde Belgrado en den Visier.

De inval in het Bannaat is het gevolg van een misverstand tusschen eenige Generaals geweest, die het cordon aan de grenzen kommandeerden. Dit gaf aan den vizier gelegenheid om zich in de vlakte van Lugosch uit te breiden en rooverijen te plegen. Welke voordeelen ontstonden hier uit voor de vijandelijke benden.

Gedurende dit voorval en na dat Chotzim was genomen, verbreidden zich mijne troepen en die van mijne bondgenooten door het Moldavische en bezettede Jassy. Prins COBURG ging naar Roman, en vattede post tot aan de grenzen van Zevenbergen.

Ik reguleerde het winter-cordon na dat de veldtogt geëindigd was, en keerde naar Weenen terug om toerustingen tot den tweeden veldtogt te maken. In den oogenblik waarin ik mijne schikkingen maakte werd Oczakow stormenderhand genomen. POTEMKIN bekroonde het einde onzer ondernemingen op eene roemrijke wijze.

In het voorjaar van 1789 is het de zaak van het Duitsche leger om Bender te nemen, en den linkeroever des Donaus te bereiken. Aan de

regter zijde van dezen stroom moet ik Belgrado veroveren, en mij door Servien uitbreiden. Het innemen van Nissa, Widin, Serajo en boven de Save, Berbic, Banjaluka en Castanowiz zijn bezigheden die in Augustus moeten afgeloopen zijn. Wanneer de Vizier mij of de Russen aan den Donau ontmoet, zoo moet hij ons eenen slag aanbieden, en na dat hij geslagen is, dan jaag ik hem tot onder het geschut van Silistria.

In October 1789 bepaal ik een congres waarna het Ottomanische volk den Christenen om den vreden zullen smeeken. De traktaten van Karlowitz en Passarowitz zullen mijne ambassadeurs ten grondslag der onderhandelingen moeten dienen, waarbij ik mij Chotsim en een gedeelte van het Moldavische zal toeeigenen. Rusland behoudt het schiereiland van de Krim, Oczakow wordt geslecht, Prins KAREL van Zweden wordt Hertog van Courland, en de Groot-Hertog van Florence Roomsch Koning.

Dan is het een algemeene vrede in Europa, alsdan zal Frankrijk het met de notabelen der natie gevonden hebben, en de andere heeren denken te veel aan zich zelven en te weinig aan Oostenrijk.

JOSEPH.

Weenen in Januarij 1789.

NIEUWE FRANSCHE WERKEN,

welke bij den Uitgever dezes te bekomen zijn:

VOYAGE EN CIRCASSIE, fait en 1818, par M. TAITBOUT DE MARIGNY, 1 vol. in 8vo. avec un recueil de vues, de costumes etc. . . . . *f* 4 : 5

L'ITALIE, par LADY MORGAN, 3 vol in 12vo. . . . – 4 : 10

HISTOIRE, du soulèvement des PAYS-BAS contre la domination Espagnole; par F. SCHILLER . . . . – 3 : —

NOTICE, descriptive et historique des principaux Chateaux, Grottes et Mausolées de la Belgique, et des batailles qui y ont eu lieu; ornée d'une carte indicative, de tableaux analytiques, vues de chateaux, etc. par M. CHARLES DE TYBERCHAMPS, Bruxelles 1821, in 8vo. . . . . – 2 : 10

OEUVRES COMPLÈTES DE LORD BYRON, (traduits de l'Anglais) 3me Édition, Paris 1821, 8 vol. in 18, sur beau papier sâtiné . . . . – 10 : —

OEUVRES COMPLÈTES DE J. H. BERNARDIN DE ST.-PIERRE, mise en ordre et précédées de la vie de l'auteur, par L. AIMÉ-MARTIN, Paris 1821, 18 vol in 18, ornées de 8 jolies gravures, charmante édition . . . . – 25 : —

LE MÊME OUVRAGE, 8 vol. in 8vo avec gravures et sur beau papier . . . . – 22 : 10

DIX ANNÉES D'EXIL. Fragmens d'un ouvrage inédit, composé dans les années 1810 à 1813. 1 vol in 18 . . . . – 4 : 8

Étrennes aux Dames, ou choix d'anecdotes historiques, ornées de six très-jolies vignettes, gravées avec soin par MM. Girardet et Pigeot.

Cet ouvrage est composé d'anecdotes historiques et de nouvelles, dont le choix varié offre une lecture aussi instructive qu'agréable; les 6 vignettes sont extraites de différentes anecdotes contenues dans ce recueil.

Les Fleurs, Idylles suivies de poésies diverses, par M. Constant-Dubos, professeur de rhétorique, 2me édition; in-18, très-bien imprimée par M. P. Didot aîné, sur beau papier vélin superfin, orné de 9 gravures en couleur, d'après le dessin de Bessa.

Les Folies Parisiennes, Nouvel Almanach des Modes, redigé par Le Caprice, membre honoraire de toutes les sociétés, bals, cercles, thés, réunions de France, etc., dédié aux Dames; 1 vol. in-18, orné de 6 planches coloriés, imprimée sur papier velin superfin.

La France en miniature, ou Description géographique et historique sur la nature de ses ports maritimes et de commerce; leurs distances de la capitale, leurs productions, leurs principaux monumens, les événemens remarquables qui s'y sont passés, les noms des grands hommes qui y ont pris naissance, les découvertes dans les sciences et les arts, etc.; 2 vol. in-18, ornés de 40 planches, représentant les ports de la France, dessinés et gravés par M. Conché fils, imprimés sur beau papier vélin.

La guirlande des Dames, Étrennes lyriques pour l'an 1821, septième années, vol. in-18, imprimé sur papier vélin superfin, orné de cix jolies vignettes, extraites du salon, gravé par M. Simonet jeune, représentant Ulysse sous la forme d'un mendiant; par M. De Bois Fremont. — Ingelburge, reine de France, adoptant les enfans d'Agnès de Méranie, par madame Lemire. — Jeanne de Navarre, par mademoiselle Lorimier. — Malvina pleurant Oscar; par madame Harvet. — Un enfant endormi dans son berceau, par madame Chandet. — Le Rêve du bonheur, par mademoiselle Mayer. Ce joli recueil entièrement composé par des dames, a obtenu un brillant succès, il est terminé par un souvenir et des airs annoté.

Hommage aux jeunes Vierges, ou Lecture choisie des meilleurs poëtes et orateurs chétiens, orné de jolies gravures, faites par les artistes les plus distingués, d'après les tableaux des meilleurs peintres français et étrangers; 1 fort vol. in-18 très-bien imprimé sur papier velin.

Hommage aux Demoiselles, redigé par Mde. Dufrenoy; 1 vol. in-18 imprimé sur beau papier vélin superfin, par Didot aîné, orné de six belles gravures d'après les tableaux des diverses écoles.

Hommage aux Dames (9e. année), 1 vol. in-18, imprimé par Richomme, sur papier velin superfin, orné de 6 jolies gravures.

Jésus-Christ et ses apôtres, contenant un abrégé de la vie de J.-C et de celles des apôtres; par M. Th. Delbarre; vol. in-18, imprimé sur papier vélin, orné de 13 gravures.

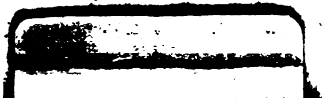
Le jeu de Bataille, ou le Buffon amusant; ce jeu est destiné à remplacés les cartes dans la main des enfans. En leur procurant le plaisir d'un jeu qu'ils aiment beaucoup, il leur donnera une connaissance exacte des principaux quadrupèdes, leur force respective, leurs qualités et leurs mœurs, 32 fig. parfaitement coloriées et renfermées dans un étui.

Lecture pour les jeunes Demoiselles, choisie dans les ouvrages des meilleurs poëtes et auteurs chretiens; 1 vol. in-24, orné de belles vignettes en taille-douce, très-bien imprimé sur papier coquille d'Angoulême.

Lecture à mes petits amis, ou morceaux choisis de Massillon, Bourdaloue, Bossuet, Fénélon, Fléchier, Neuville, J. B. Rousseau, La Harpe, Corneille, Racine, Buffon, etc., etc.; 1 vol. in-24, orné de jolies gravures en taille-douce, supérieurement imprimé sur beau papier fin.

Paris et ses modes, ou mémorial Parisien de 1821, redigé par le goût, le caprice et la frivolité, souverains arbitres des modes, vol. in-18, orné de 6 planches coloriés avec soin.

Le Luth Français, Almanach lyrique, dédié aux Dames, ou choix de Romances gravées, de MM. Boullet, Bruni, Dalviniarc, Fabry-Garat, Sophie Gail, Lafont,

Lamparelli, Naderman, Pacini, Paër, Plantade, Rigel, Spontini, etc., 1 vol. in-18, orné de 12 gravures, dans un genre neuf, en noir et en couleur.

Le petit Chaperon rouge, 1 vol. in-24, imprimé par Didot, sur papier vélin satiné, orné de jolies gravures au pointillé.

Le petit Galoubet, 1 vol. in-24, imprimé sur papier vélin, orné de 6 jolies gravures.

Le petit Ménestrel, Almanach lyrique pour l'année 1821. Composé de jolies chansons et romances, 1 vol. petit in-24, orné de belles gravures, papier vélin, gravées par M. Bosselman, très-bien imprimé.

Souvenir aux Dames, orné de gravures, imprimés sur beau papier vélin, avec crayon, papier blanc vélin, et tablettes de peau d'âne.

Le petit compagnon de poche, ou le Répertoire portatif, dans le même genre que celui ci-dessus.

Almanach de Gotha, pour 1822, avec des jolies gravures cartonné avec étui et doré sur tranche.

Nouveautés et autres ouvrages de littérature.

LEÇONS FRANÇAISES DE LITTÉRATURE ET DE MORALE, par Noël et de Laplace.
Augmenté d'un nouveau supplément de 96 pages en prose et en vers. Paris, 1821, 2 gros vol. in-8° .... *f* 6: —

COURS (LYCÉE OU) DE LITTÉRATURE ANCIENNE ET MODERNE, par J. La Harpe, Paris 1820, 3e. édit., 16 vol. in-18 .... *f* 17-10.

CABINET (LE) DU JEUNE NATURALISTE, ou tableaux intéressans de l'histoire des animaux, offrant la description de la nature, des mœurs et habitudes des quadrupèdes, oiseaux, poissons, amphibies, reptiles; traduit de l'anglais de Thomas Smith 2e. édition, 6 vol. in-12, ornés de soixante-cinq belles gravures, Paris 1818 .... *f* 12.

COLLECTION DES PROSATEURS FRANÇAIS, œuvres de Montesquieu, 2 vol. in-8°., papier fin, *f* 8. — Œuvres complettes de Fontenelle, 3 vol. in-8°., *f* 15. — Le même papier vélin, *f* 22. — Hamilton, 1 vol. in-8°., *f* 4. — Le même papier vélin, *f* 8. — La Bruyère, la Rochefoucauld, Vauvenargues, 1 vol. *f* 5. — Le même, papier vélin, *f* 10. — Didérot, 7 vol. in-8°., *f* 28. — Papier vélin, *f* 56. — Marmontel, 7 vol. in-8°., *f* 28. — Papier vélin, *f* 56. — Thomas, 2 vol. in-8°., *f* 8. — Papier vélin, *f* 16. — La suite Sous-presse.

HISTOIRE DE LA DÉCADENCE ET DE LA CHUTE DE L'EMPIRE ROMAIN, par Gibbon, traduit de l'anglais; nouvelle édition, notes par Guizot. Paris 1819, 13 vol. in-8°., bien imprimés par Crapelet.

HISTOIRE DU BAS-EMPIRE, commençant par Constantin-le-Grand, par le Beau, etc. de l'académie des inscriptions. Paris 1820, 13 gros vol. in 8°. et atlas in 4to. Le même ouvrage, papier vélin, 13 vol. 8°. atlas 4to.

HISTOIRE DES EMPEREURS ROMAINS, par Crévier. Paris 1819, 6 vol. in-8°., atlas in-4°.

LETTRES A SOPHIE SUR LA PHYSIQUE ET L'HISTOIRE NATURELLE, par Louis-Aimé-Martin, avec des notes, par Patrin, sur papier fin, 4 vol. in-18., ornés de 5 figures, Paris 1819.

MÉMOIRES DU CARDINAL DE RETZ, DE GUY JOLY, ET DE LA ROCHELLE DE NEMOURS, contenant ce qui s'est passé de remarquable en France, pendant les premières années du règne de Louis XIV. nouvelle édition, Paris 1820, 6 vol. in-8°., orné d'un beau portrait.

On trouve au même *Magasin* un grand assortiment de musique Vocale et Instrumentale.